B 1910

TESTES NYOMÓSÍTÓ ESZKÖZÖK A MAGYAR NYELVBEN

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

1981.

Szigeti Ferenc

József Attila Tudományegyetem Könyvtára * SZEGED
B 1910

Bevezetés

"A nyelv miénk és így enyém is. Az egész társaság folyamjával az egész társaság parancsol: annak telkemen keresztül futó erével tehetem, amit én ítélek célomra hasznosnak. És ha azt azért zavarom fel, hogy medrét mélyebbé tegyem, vagy egyenesb futásba vegyem, igyekezetemet minden jó javallani fogja. Ha szándékomban megcsalatkoznám, s a ráfordított munka haszontalan volna, magam vesztenék: ha meg nem csalatkoznám, az egész társaság nyerhetne. A zavar így is úgy is hamar elcsillapodik." /Kazinczy Ferenc Művei I. 827-8. old.: Cikkek és Tanulmányok: Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1979./

Úgy gondolom, Kazinczy Ferencnek itt idézett gondolatsora jól kifejezi az én szándékaimat is, amelyek ezzel a dolgozattal kapcsolatosak. Szeretném, ha haszonnal járna az a munka, amit ráfordítottam, s nyerne vele egy kicsit a nyelvtudomány. Mi, magyarul beszélők, viszonylag jól tudjuk használni nyelvünket, s nagyjából ismerjük is. Én csak egy részét ismerem, de szeretném ezt az ismeretet minél mélyebbé tenni. Dolgozatomban a magyar nyelv használatának egyik érdekes jelenségével és e jelenség testes /hangtestes/ eszközeivel kívánok foglalkozni, hogy egy új nézőpontból megvizsgálva csodálatos tárgyunkat - a nyelvet -, gazdaguljon a róla alkotott összkép. S ha ez nem sikerül, csak egyedül én veszítek, de ha igen, mindannyian nyerhetünk.

Amikor a testes nyomósító eszközökről beszélek, ezt annak alapján teszem, amit DEME LÁSZLÓ írt a MMNYR II. kötetében a HANGSÚLY, SZÓREND, HANGLEJTÉS, SZÜNET című fejezet bevezetőjében: "Vannak ... a mondat felépitésének olyan eszközei is, amelyeknek ilyen beszédhangokból álló, saját külön hangtestük nincsen, csak már kész hangtesteken megjelenő sajátságaik. Ezeket összefoglalóan a mondatépítés testetlen eszközeinek nevezhetjük. Testetlenek, mert saját hangtestük nincsen, de a mondat felépítésének mégis fontos eszközei, mert a kész hangtesteken, a mondatot alkotó szavakon és szóalakokon megjelenve, a gondolatok más és más árnyalatának közlésére, vagy a szavak, illetőleg a velük megnevezett fogalmak közötti viszony más és más változatának jelölésére alkalmasak." /i.m.: 457. old./

Kétségtelen, hogy a mondatépítés hangtest nélküli eszközei is sokféleképpen árnyalhatják a kifejezésre szánt gondolatot, illetve a szavak, mondatrészek és mondatok egymás közötti viszonyát, de a mondatok felépitésének elsőrendű eszközei mégis a hangtesttel rendelkező beszédbeli egységek, amelyek magukon hordozzák azokat a funkciókat, amik alkalmassá teszik őket a szavak, illetőleg a velük megnevezett fogalmak közötti viszony más és más változatának jelölésére, a gondolatok más és más árnyalatának bemutatására.

Valóban: a fogalom, a funkció, a mondanivaló nyomósítására /más fogalom, más funkció, más mondanivaló fölé emelésére/ szolgálhat a mondatépítés testetlen eszköze,

a hangsúly vagy a szórend is, de általánosabb, hogy egy másik fogalomjelölő szó, mondatrész, egy másik hasonló funkciót hordozó morféma, esetleg egy másik mondat - azaz egy másik hangtestes eszköz - nyomósitja, emeli ki az előtte levőt vagy az őt követőt /a sorrend nem meghatározó/. És noha természetes, magától értetődő az is, hogy a nyomósító funkción kivül más jelentésmozzanatok is jelen vannak,és kiérezhetők a különböző testes nyomósító eszközökből /jelekből, ragokból, mondatszókból, módosítószókból, módosító mondatrészletekből stb./ - például értelmi, érzelmi, hangulati árnyalatok, jelentésmozzanatok -, mégis most elsősorban a nyomósító, kiemelő funkcióval kivánok foglalkozni, bár esetenként érintem az említett másfajta jelentésmozzanatokat is.

I. Nyomósító eljárások

A következőkben a testes eszközökkel történő nyomósítás m ó d s z e r e i r ő l kívánok beszélni. Lássuk tehát, hogy milyen módszerekkel szoktunk nyomósíteni mondatokat, mondatrészeket, mondatrészleteket és különböző funkciókat - a mondatok, mondatrészek, mondatrészletek funkcióit.

1./ Igen gyakori, hatásos nyomósító módszer az i s m é t l é s . Mondatnak ismétléssel történő erősítésére látunk példát Ady Új vizeken járok c. versében:

a/ "Én nem leszek a szürkék hegedőse,
Hajtson Szentlélek vagy a korcsma gőze:
Röpülj, hajóm,
Én nem leszek a szürkék hegedőse."

Az ilyenfajta ismétlést nevezhetjük késleltetett ismétlésnek, mivel az ismétlő mondat előtt közvetlenül más mondat/ok/, mellékmondat/ok/, mondatelem/ek/ van/nak/.

b/ Példa a közvetlen ismétléssel történő nyomósításra:
"Tengerpart, alkony, kis hotel-szoba.
Elment, nem látom többé már soha,
Elment, nem látom többé már soha." /Ady: Egyedül a tengerrel/

c/ E kétfajta ismétlés összekapcsolása, együttes alkalmazása is előfordul. Mondatrészletek közvetlen és késleltetett ismétléssel történő nyomósítására szolgáltat jó példát "Az ős Kaján" egyik részlete:

"Sok volt, sok volt immár a jóból,

Sok volt a bün, az éj, a vágy
Apám, sok volt a szerelem."

2./ Formai szempontból nem mondható ismétlésnek, noha a tartalom oldaláról vizsgálva bizonyára az a hasonló vagy rokon jelentésű kifejezések, szavak egymás mellett szerepeltetése.

a/ Gyakran nyomósítunk mondatot a gondolat többszöri, más-más formában való kifejtésével:

"Óh, boldogok, itt, kik nem éltek,
A legkülönbek sohse éltek,
Itt meddő a nagy gerjedés
S százszor boldogok a vetéltek." /Ady: A lelkek temetője/

Ebben a versszakban négyszer mondja el ugyanazt a gondolatot a költő; más-más formában fejti ki a hangulat árnyalatnyi eltérésével - nemlét, halál, meddőség, terméketlenség - ugyanazt a pesszimizmust sugárzó gondolatot.

b/ Rokonértelmű szavak, kifejezések egymás melletti szerepeltetése is nyomósító funkciójú:

"Az én apám reggeltől estig
Izzadva lót-fut, robotol,
Az én apámnál nincs jobb ember
Nincs, nincs sehol." /Ady: Proletár fiú verse/

c/ A mellérendelő szóösszetétel a tartalom nyomósítását szolgálja. B. LŐRINCZY ÉVA A mellérendelő összetételek osztályozásának kérdéséhez c. cikkében /Pais-Emlékkönyv/ a következőket írja:

"E követelmények mérlegére állítva most már a föntebb felsorolt szavaktól képviselt szótípusokat, első pillanatban is világos, hogy közülük a búbánat, ügyesbajos, perpatvar-félék minden nehézség nélkül ide sorolhatók. Amellett, hogy nyilvánvalóan két azonos mondatrészi funkciójú önálló szóból keletkeztek, a tőlük kifejezett jelentéstöbblet is összetétel voltukra mutat. Ez többnyire a tartalom nyomósítása, fokozása, amely egyúttal stiláris szempontból is lényeges. Nemcsak jelentésében, hanem hangulatában is más, több a búbánat, ügyesbajos stb. szó, mint az ezeket alkotó szavak külön-külön önmagukban." /i.m.: 151. old./

Máshol az ikerszavakról írja: " j e l e n t é s - /és egyben stiláris/ f u n k c i ó j u k a tartalom nyomatékosabb, hatásosabb kifejezése" /i.m.: 152.old./, később pedig ilyenformán fűzi tovább a gondolatot: "A Tartalom nyomatékosabb, hatásosabb kifejezése azonban nemcsak az ikerszavaknak, hanem egyben a búbánat típusú mellérendelő összetételeknek is sajátja." /u.o./

SZABÓ DÉNES is "n y o m a t é k o s í t ó , erősebb intenzitást kifejező szerkezeteknek" mondja az alaki és tartalmi ismétléseket /MMNy. II. 282. old./.

Példa a mellérendelő szóösszetétellel történő nyomósításra:

"Ínség, betegség hogyha dúlna,
Járjon-keljen, mintha vidúlna." /Ady: A Sátán kevélye/

d/ A figura etimológica nyomósító szerepét figyel-

hetjük meg a következő idézetben:

"Nézd: tüzes daganat a szívem
S nincs, ami nyugtot adjon.
Csókolj egy csókot a szívemre,
Hogy egy kicsit lohadjon." /Ady: Imádság háború után/

3./ a/ A néked személyes névmási határozószó egyes szám második személyre utalását nyomósítja a tenéked te- előtagja:

"S hányattatom, miként a sáska,
Mert csak Tenéked van erőd
S mert nem láttam régen előbb:
Nem szabad hinni senki másba." /Ady: Istenhez hanyatló árnyék/

b/ A nyomósító funkció ma már elhalványult, kevésbé érezhető azokban a tárgyragos szavakban, amelyek tárgyrag nélkül is a tárgy szerepét töltik be /a tárgyi szerep nyomósítása/:

"Már vénülő kezemmel
Fogom meg a kezedet,
Már vénülő szememmel
Őrízem a szemedet." /Ady: Őrízem a szemed/

4./ a/ Esetenként a h a n g u l a t f e s t ő , h a n g u t á n z ó szó nemcsak a mondanivaló hangulatát teszi még érzékelhetőbbé, megfoghatóbbá, közelibbé, hanem érezhetően nyomósítja is a mondatot:

"Töff-töff, robogunk
Motólás ördögszekéren, ..." /Ady: A halál automobilján/

b/ Következő példánkban pedig egy figyelemkeltő

m o n d a t s z ó , az ím /íme/ nyomósítja az őt követő gondolatot:

" S ím, hirtelen violás árnyak
Csodás özönibe
Messze, ahol az ár Eget ér,
Vörös szárnyú, nagy vízi szekér
Tör elő a Vizen."/Ady: Vörös szekér a tengeren/

c/ M ó d o s í t ó j e l ĺ e g ü á l m o n d a t , m o n d a t r é s z l e t is nyomósíthat mondatot:

"/Tudom: valaki vagyok,
Ám sok hazug széppel
Babonás okkal, állal,
Nagyon is sokat szórakoztam
A Halállal. .../" /Ady: A menekülő élet/

d/ Kiemelő szerepű m ó d o s í t ó s z ó az alannyal együtt ismétlődik a következő példában:

"Két rohanó lábam egykoron
Térdig gázolt a vérben
S most nézd, Uram, nincs nekem lábam,
Csak térdem van, csak térdem." /Ady: Imádság háború után/

5./Érdekes jelenség a módosító illetve határozói funkció nyomósítása t o l d a l é k o l á s s a l:

a/ A pediglen ellentétes kötőszó jelentése nyomatékosabb, mint a pedig kötőszóé /emellett a pediglen archaikusabb/, és mintha szintén kiemelő funkciója volna a -len toldaléknak a ritka használatú megintlen határozószóban /az ismétlődés hangsúlyozódik/:

"És most mégis, indulj föl, erőm,
Indulj föl megintlen a Földről." /Ady: Ember az embertelenségben/

b/ Érdekes szóalkotás terméke a mindmostanig határozószó: a most határozói funkciója nyomósul a mostan-ban, az eddig, mostanig időhatár-kijelölő jelentése erősödik fel a mindmostanig-ban:

"S íme, mindmostanig itt élek
Akként, amaz éjszaka kivé tett ..." /Ady: Emlékezés egy nyár-éjszakára/

/E fejezetben a nyomósítás különböző módszereinek szemléltetésére azzal a célzattal alkalmaztam Ady-versrészleteket, hogy többek között azt is bemutassam: menynyire hatásos és sajátos eszköze a költészetnek is a nyomósítás./

II. Nyomósító lexikai, morfológiai eszközök

E nagyobb fejezetben előbb a mondatnyomósításról, azon belül az állítás, tagadás, felkiáltás, felszólítás, tiltás, parancs, kérés, óhajtás és a kérdés nyomósításáról, azután pedig a mondatrészek - a különböző szófaji jellegű mondatrészek - nyomósításáról fogok beszélni.

Véleményem szerint a nyomósítás a m ó d o s í t á s e g y i k f a j t á j a . A nyomósító eszközök tulajdonképpen módosítószók, módosító mondatrészletek, módosító jellegű mondatok, módosító jellegű morfémák /toldalékok, előtagok is stb./, amelyeknek itt elsősorban nem a formájuk, hanem inkább a funkciójuk szempontjából történő csoportosítását kívánom megvalósitani, leirni - a szerepet abból a nézőpontból vizsgálva, hogy az adott nyomósító eszköz mit nyomósit.

Milyen hangtestes nyelvi eszközök hordozhatnak nyomósító funkciót? Látni fogjuk, hogy szóelemek /toldalékok, előtagok/, szavak, mondatrészek, mondatrészletek, kifejezések, mondatok.

Előfordul az is, hogy egy és ugyanazon elem nyomósíthat mondatot és mondatrészt is. Dolgozatomban a legtöbb esetben megelégszem ennek a nyomósító elemnek egy helyen való említésével.

József Attila Tudományegyetem SZEGED

1. A mondatnyomósítás

A mondatnyomósításra vonatkozóan igen sok értékes megállapítást találtam H. MOLNÁR ILONA: Módosító szók és módosító mondatrészletek a mai magyar nyelvben /Nyelvtudományi Értekezések 6o. sz., Akadémiai Kiadó, Bp. 1968./ és KELEMEN JÓZSEF: A mondatszók a magyar nyelvben /Akadémiai Kiadó, Bp. 197o./ című munkájában. Ezeket a megállapításokat eredeti formájukban idézni is fogom, és saját mondanivalómat ezen gondolatok köré csoportosítva, azokra ráépítve igyekszem előadni. Látható, hogy dolgozatom ebből a szempontból egyáltalán nem eredeti - sőt ..., ha még hozzáteszem, hogy példáim zöme a Magyar Értelmező Kéziszótárból származik -, mégis véleményem szerint erénye az újszerű csoportosítás, az összefüggéseknek új nézőpontból történő megvilágítása.

"Lássuk az alábbi mondatokat: "Kétségtelen, sötét az alaptónus, ködös és vigasztalan, de ..." /értsd: "noha sötét az alaptónus ..."/ /Koszt.: Írók. 49/; "tudom, nem véd engem sem emlék, sem varázslat" /értsd: "Bizonyosan nem véd meg engem ..."/ /Radnóti: ÖV. 25o/; "kétségtelen, valamivel másfajták, mint a puszta többi lakója" /értsd: "valamivel tényleg másfajták ..."/ /Illyés: Puszt. 44/; "Jól tudjuk, akadnak még országunkban olyan emberek, akik ..." /értsd: "bizony akadnak még ..."/ /Népszabadság 1961. dec. 24.2./. Ezekben a mondatokban, megfigyelhetjük, a mondanivaló

legfontosabb részét nem a fő-, hanem a mellékmondat tartalmazza; a főmondat csupán valamilyen m e l l é k e s i n f o r m á c i ó t közöl arra vonatkozólag, milyen a b e s z é l ő v i s z o n y a a mellékmondatban foglalt közléshez. - A hogy kötőszó természetesen - ha csak a nyelvtani szerkesztés szűken értelmezett helyességét tartanók szem előtt - bekerülhetne mindegyik fenti mondatba. Csakhogy a fő- és mellékmondat megbomlott egyensúlyi viszonyát ez többé-kevésbé visszaállítaná, "megemelné" a súlytalanabbá vált főmondatot /vö. pl. "az már kétségtelen, hogy az ő keze is benne van a dologban"; "én tudom, hogy ki írta ezt a verset", stb./."/ H. MOLNÁR ILONA: i.m.: 45.old./

Olyan főmondatokról van itt szó tehát, amelyek logikailag nem főmondatok, hiszen "csak" mellékes információt tartalmaznak: a beszélő viszonyát a mellékmondatbeli közléshez. Ezek a főmondatok tehát valójában m ó d o s í t ó m o n d a t r é s z l e t e k, amelyek azt a "mellékes információt" tartalmazzák, hogy a mellékmondat tartalma valóban fontos, vagy valóban úgy van: a mellékmondatban foglaltakat erősítik, nyomósítják. Ezek a H. MOLNÁR ILONA által vizsgált mondatrészletek önmagukban nyomatéktalanok, hangsúlytalanok, de amint a hogy kötőszó segítségével visszanyerik főmondat szerepüket, ők maguk is nyomatékossá válnak - tehát a hogy kötőszó nyomósítja őket -, emellett a főmondatnak továbbra is megmarad a mellékmondatot nyomósító funkciója.

Dolgozatom következő részeiben bemutatom - sok példával szemléltetve -, hogy nemcsak ilyen főmondatszerű módosító mondatrészletek nyomósíthatnak, erősíthetnek, emelhetnek ki egész mondatokat, hanem mondatrészek, szavak is.

A/ Az állítás /a felkiáltás/ és a tagadás nyomósítása

a/ Mondatokkal, mondatrészletekkel történő nyomósítás

A ha kötőszó gyakran áll olyan h i á n y o s m e l l é k m o n d a t -ban, amely nyomatékos állítást vezet be: "Ha valaki, hát ő megteheti.", "Ha valamennyi, hát ennyi biztosan elég.". Előfordul azonban az is, hogy a ha kötőszóval bevezetett nyomósító jellegü mellékmondat nem hiányos: "Ha neki jó, nekem is az.".

Szintén állítást nyomósít a tréfás, kedélyeskedő így görbüljek meg f ő m o n d a t s z e r ű m o n d a t r é s z l e t : "Így görbüljek meg, ha igaz /vagy: ha tudom, stb./".

'Bizonyos vagyok benne, hogy nem ...' jelentésü a megeszem a kalapom, ha tagadást /állító formájú tagadást/ nyomósító főmondatszerű mondatrészlet: "Megeszem a kalapom, ha ezt össze tudod állitani!". Hasonló jellegü a vakuljak meg, ha fogadkozó kifejezés: "Vakuljak meg, ha egy szót is értek belőle!".

A következő mondatban is a nyomósítás a főmondat legfőbb funkciója - a mellékmondatba foglalt állítás

nyomósítása: "Isten a tudója, mennyit szenvedtem.".

Állitást is, tagadást is nyomósithat a míg a világ világ vagy a míg világ a világ mondatszerű kifejezés: "Neve fennmarad, míg világ a világ.", "S ma is élnek boldogan, míg a világ világ, és még két nap.", "Ezt meg nem teszi, míg világ a világ!".

b/ Mondatszókkal történő nyomósítás

Mint már említettem, a nyomósítás eszközei rendszerezésének vonatkozásában igen hasznos támpontokat találtam KELEMEN JÓZSEF: A mondatszók a magyar nyelvben c. munkájában. Így talán nem vehető rossz néven, ha a Magyar Értelmező Kéziszótárból kigyűjtött adatok mellett esetenként az ő példáiból is idézek. /Az idézetben az ő kiemeléseit aláhúzással, az enyéimet ritka szedéssel jelzem./

"Az a!, e! főleg mutató határozószót, mutató névmást tartalmazó mondat végén fordul elő, s a mutatást nyomósítja: a! csak mélyhangú határozószóval vagy névmással a távolra mutatás, e! csak magashangúval, a közelre mutatás nyomósításaként..." /i.m.: 85. old./

"Az a!, e! mutatószó mondatszó értéke annyiban ma is tisztán felismerhető, hogy nem illeszkedik bele a megelőző mondat hanglejtésébe, és megőrzi külön hangsúlyát. pl. "Ott van / a!", "Ide tedd / e!". A távolra mutató mélyhangú, ill. közelre mutató magashangú határo-

zószóval vagy névmással való gyakori kapcsolat s a részletező és n y o m ó s í t ó t a g m o n d a t o k mutató szavainak szoros jelentéstani párhuzama viszont csökkenti e szavak mondatszó-értékét." /i.m.: 86. old./

Az a, e tehát nyomósitó jellegű mondatszó, amely az idézett példákban az előtte álló mutatást kifejező mondatot nyomósítja, és az "Ott van, a!", "Ide tedd, e!" mondatokban természetesen nemcsak mondatszóként, hanem nyomósító tagmondatként, nyomósító mondatként is elemezhető.

A következő példákat az Értelmező Kéziszótárban találhatjuk:

A népnyelvi abbiz, abbizony mondatszók állitás nyomósitására, helyeslés kifejezésére szolgálnak: "Abbizony, elmegyünk!". Szintén állítás nyomósítására használatos a bizalmas, közvetlen, fesztelen hangú társalgásban a bizisten! mondatszó, amelyhez hasonló funkciójú a tréfás népnyelvi bizistók! vagy a köznyelvi bizony!: "Bizony ott voltam!" vagy "Ott voltam bizony!".

Az igenlő felelet nyomósításával kapcsolatban érdemes idézni KELEMEN JÓZSEF néhány megállapítását:

"Az igenlő felelet mondatszavai a köznyelvben és az irodalmi nyelvben: állító eldöntendő kérdésre felelő egyszerü igenlés esetén: igen, igenis, nyomatékos igenlésként: igenis, hogyne; magától értetődően természetes igenlő feleletként: persze; tagadó eldöntendő kérdésre felelve: de igen, nyomatékos feleletben: de-

hogynem." /i.m.: 79-8o. old./

Az igen mondatszó és az igen határozószó közti jelentésbeli különbséget vizsgálva pedig a következőket írja:

"Jelentésük is lényegesen különbözik: az igen mondatszó az előző eldöntendő kérdésre válaszol pozitiv döntéssel, vagy előző állitást megerősit, vagy utána következőt nyomósit, anélkül, hogy az állitmány vagy a kiemelt mondatrész tartalmát fokozná. /pl.:"Eljössz? - Igen.";"Szép képeket láttál? - Igen."és "Hallottam. Igen." vagy: "Igen, valóban úgy történt." " /i.m.: 8o./

Az első idézetben KELEMEN azt hangsúlyozza, hogy az igenlő felelet mondatszavai nyomatékos használatban is előfordulnak, de nem állítja, hogy ők maguk is nyomósítanának. A második idézet azonban már határozottan erre utal. Az Értelmező Kéziszótár adatai is ezt erősítik meg: az igen határozószó állítmányszerü használatban helyeslés, tetszés nyomatékos kifejezésére alkalmazható: "Ez /már/ igen!". Itt az igen határozószó nyomatékos ugyan, és valószinüleg a hangsúly és a mondatbeli elhelyezés /szórend/ teszi nyomatékossá, de nyomósító szerepe neki kevésbé van, mint az előtte levő már határozószónak. Az igen mondatszó nyomósító szerepe azonban vitathatatlan: a következő példában a korábbi állítás nyomósítására vagy helyességének elismerésére szolgál /azzal együtt természetesen erősítésül/: "/Hiszen megigérted!/ /No/ igen, de ...".

A figyelem fölkeltésére és annak kifejezésére, hogy

valamely megállapítás nyilvánvalóan igaz /azaz állításunk nyomósítására/ használhatjuk a lám! mondatszót is: "/No/ lám, mégiscsak így volt jó!".

A nem tagadószó is használható nyomósításra. Ezzel kapcsolatban KELEMEN JÓZSEF ezt írja:

"A kétféle nem tagadószó nyomatékos tagadásban egymás mellett is előfordul. Pl.: "/Te is ott voltál?/ - Nem, nem voltam ott." Ezt olyankor használja a beszélő, amikor a puszta Nem-et ridegnek érzi. Néha a kifejtettebb tagadást a rövidnek magyarázatául teszi hozzá a beszélő. Pl.: "/Velünk jössz?/ - Nem. Nem me hetek.".

A tagadás érzelmi színezésére gyakran indulatszóval vezetjük be a tagadást: enyhítő szóként ó!-val, pl. Ó, nem. Ó, dehogy!; felindultság, türelmetlenség, bosszankodás érzékeltetésére, a tagadás nyomósítására a! vagy á! indulatszóval. Pl. "Ott voltál? - Á, dehogy. Hiszen meghalni sem érek rá." " /i.m.: 82. old./

Nyomatékos tagadásról beszél tehát KELEMEN olyan esetekben, amikor a nem határozószó kétféle szerepben ismétlődik: mondat értékű /mondatszó értékű/ szó mellett nem mondat értékűként is előfordul. A puszta nyomósító szerep mellett azonban - mint sok más esetben is - érezhető más érzelmi színezet is: az elutasítás merevségének enyhítésére törekvés, felindultság, türelmetlenség, bosszúság érzékeltetése: ugyanúgy, mint az ó! és á! indulatszók esetében.

Bizonyos tekintetben hasonló jellegű az ohó, ohohó

és ojjé indulatszókhoz a bizalmas, közvetlen társalgásban a ni! és nini! mondatszó, méghozzá abban, hogy mindegyik esetében érezhető az erős figyelemfelkeltő szerep: az első három a figyelmet a beszélő aktuális mondanivalójára irányítja, az utóbbi kettő viszont valakire, valamire /és nem csupán a mondanivalóra/ rámutat: "Oda megy, ni!; Ni, hogy fut!".

A no mondatszónak többféle nyomósító szerepe van. Állítást, kijelentést hangsúlyoz, erősít itt: "Félek, no!"; különböző érzelmi színezeteket /állítás, tagadás, felkiáltás esetében/, mint pl. haragot, bosszúságot: "No, megállj!", csodálkozást, elégedettséget: "No lám!", belenyugvást: "Nem bánom, no!".

Kijelentés, ellenvetés, következtetés, fejtegetés nyomatékos bevezetésére alkalmas a választékos használatú nos mondatszó: "Nos, befejeztem.", "Nos, a vizsgálat mást mutat.".

Nyomatékos igenlő feleletként önmagában is előfordul, de nyomósíthat is igenlő feleletét a persze mondatszó.

Az állítás határozottságát emeli ki, és az ellenvetés lehetetlenségét, képtelenségét hangsúlyozza a közvetlen, bizalmas nyelvhasználatban a punktum mondatszó /ilyen értelemben, jelentésben: 'a dolog be van fejezve; nincs tovább'/: "Megmondtam, hogy jönnöd kell! Punktum!".

Az úgy mondatszó kijelentés nyomósítására szolgál /'bizony így van' jelentésben/: "Két fiam van, úgy ám!".

Ezt a példamondatot vizsgálva megállapítható az is, hogy az úgy mellett az ám mondatszónak is van nyomósító szerepe. A két mondatszó egymás kiemelő, fokozó hatását is felerősíti.

c/ Határozószóval és módosítószóval történő nyomósítás

Párbeszédben felelet nyomósítására gyakran előfordul az ám indulatszószerű határozószó /módosítószó/: "Megcsinálod? De meg ám!". Ezen kivül az ám határozószót megelőző mondat tartalmával ellentétes vagy tagadó értelmü mondat előtt az ellentét kiemelését szolgálja: "Kiáltana ám, de nem tud.". /Csak mellékesen jegyzem meg, hogy igen sok esetben nehéz pontosan, egyértelműen meghatározni a nyomósító funkciójú szó szófaját, és nem csak azért, mert a mondatszó és az indulatszó, valamint a határozószó és a módositószó közötti választóvonalak egyébként is elmosódottak. Igen gyakran háttérbe szorítja a nyomósító-módosító funkció az adott szó egyéb szófaji szerepeit./

Állítás és tagadás nyomósítására is alkalmas a csak határozószó: "Csak olyan ez is, mint a többi!", "Csak azért is!", "Csak azért se!".

A csak módosítószó használata eredményezheti valamely föltevéshez való hasonlítás kiemelését is: "Úgy néz rám, mintha csak én tettem volna!".

Nyomatékos tagadás kifejezésére szolgál a dehogy határozószó: "Dehogy tudom én azt!".

Nyomatékos, olykor indulatos tagadásban fordul elő a dehogyis határozószó /esetenként mondatszóként/: "/Eljössz?/ Dehogyis megyek!", a dehogynem határozószó pedig tagadó kérdésre adott igenlő válaszként: "/Nem kérdezted meg?/ Dehogynem!", tagadó kijelentés megcáfolására: "/Nem voltál ott./ Dehogynem!", tilalommal való szembeszegülés kifejezésére: "/Ne igyál többet!/ Dehogynem /iszom/!". A dehogyisnem ugyanilyen értékü. Egyik esetben sem vitatható a nyomósító szerep.

Fogadkozás, fenyegetőzés nyomatékos bevezetésére alkalmazható a népnyelvi dejsz, dejszen határozószó: "Dejszen majd megbánja még!".

A hát határozószó egyszavas igenlő válasz nyomósítására éppúgy használatos, mint a fokozás erősítésére. Példa az előbbire: "/Most láttad?/ Most hát!", az utóbbira pedig: "Télen is szép itt, hát még nyáron!".

A hiszen vagy a bizalmas, fesztelen, közvetlen hangú társalgásban neki megfelelő /azaz hasonló értékű/ hisz határozószó gyakran szolgál összetett mondatban a kötőszóval kifejezett logikai viszony nyomósítására, illetve magától értetődő voltának kifejezésére: "Nem haragszom rá, mert hiszen nem akart rosszat.".

A hogyne és a hogyisne határozószónak illetve mondatszónak többféle állítást nyomósító szerepe van. Igenlő választ, vagy megismételt állítást nyomósít: "/Van kedved?/ Hogyne volna!", "Elmegyek, hogyne mennék!". Tagadó kérdésre adott ellentmondó felelet nyomósítására is alkalmas: "/Nem látod?/ Hogyne látnám!".

SZEGED

A következő példában pedig az igenlő választ nyomósítja: "/Tetszik?/ Igen, hogyne!".

Az igenis határozószó közlést vagy ellenvetést nyomósit: "Megtanulom, igenis meg!". Értéke, szerepe hasonló a bizony határozószóéhoz - noha más típusú: az igenis szakaszkezdő helyzetű, és hangsúlyos, a bizony hangsúlytalan, és nem a szakasz élén áll /kivéve, ha felelő mondatszói funkcióban nyomósít állítást/.

Tagadó értelmü állító mondatot nyomósít az is határozószó itt: "Tudod is te!". Tagadó értelmű állítással egyenértékü kérdést tesz nyomatékossá ebben a példában: "Mit is tehetnék mást?!". A régebbi irodalmi nyelvben a sem, se tagadószók után tagadás, tiltás nyomósítására is alkalmazták: "Rá sem is nézett.".

Gúnyos, tagadó, tiltakozó kifejezéseket nyomósít a majd határozószó: "Majd bolond leszek!", "Majd épen ő ...!".

Érzelmileg szinezett mondatok nyomósítására is szolgálhat a már határozószó: "Ez már igen!". A majd is, a már is hangsúlytalan, helyzetük viszont különböző: a majd szakaszkezdő, a már nem.

Gyakran áll a már határozószó mellett az egyszer határozószó nyomósítva a már-t, vagy vele együtt a mondatot /azt kifejezve, hogy a dolgon már nem lehet változtatni/: "Ez már egyszer így van!"

A még módosítószó többek között annak érzelmileg szinezett nyomósítására alkalmas, hogy valamely személy vagy dolog nagymértékben felülmúlja a többit: "Az volt

még csak a csodaszép!". Annak kifejezésére is használatos /és annak nyomósítására/, hogy valami - helye, mértéke, mennyisége, minősége stb. tekintetében - /egyelőre/ nem ért el valamely határt, ill. nem haladt túl rajta: "Ez itt még Vas megye.", "Ez még nem elég.".

Következő példánkban ellentét, szembenállás nyomósítására szolgál a mégis határozószó: "Ellenezte, végül mégis belement.". Helytelenítést nyomósít itt: "Ez már mégis sok!", ebben a példában pedig fokozással, hasonlítással kapcsolatos szembeállítást tesz nyomatékossá: "Itt is jó, de legjobb mégis otthon.". A mégiscsak határozószó ugyanilyen értékű, és ugyanezekben a helyzetekben és szerepekben használatos. A különbséget a mégiscsak nyomatékosabb voltában látom.

Helytelenítést nyomósít a mégsem határozószó: "Ez már mégsem járja!". Következő példánkban viszont ellentétet, szembenállást hangsúlyoz, tesz nyomatékossá: "Hiába volt a sok utánjárás, mégsem tudták tisztázni a dolgot.".

Nyomatékos tagadás kifejezésére használatos a sem /se/ tagadó határozószó: "Mit sem tud róla.".

Felszólító értelmű, méltatlankodó kijelentést nyomósít a talán határozószó: "Talán köszönnél!". Ugyanilyen méltatlankodás érezhető ki a régi magyar nyelvi talántán /talántál/ határozószóból, és ugyanígy érezhető a méltatlankodást kifejező mondat nyomósítása: "Inʟen mânèkōc to̧b hanemʟac o̧t keňèro̧nc ʒ kèt halonc hanēha talantal mú meńńōc el ʒ vegō̧c ēniec mēd è nepn^c "

/Non sunt nobis plus quam quinque panes et duo pisces; nisi forte nos eamus et emamus in omnem hanc turbam escas.: Vulg./ /MK. 65 rb 13/.

Fenyegetést kifejező felszólító mondatban a figyelmeztetést nyomósítja az úgy mutató határozószó: "Úgy nyúlj hozzá, hogy velem gyűlik meg a bajod!" /'annak tudatában'/.

Igenlő választ váró, gyakran érzelmileg színezett kérdés bevezetésére, ill. nyomósítására szolgál az ugye kérdő határozószó: "Ugye jó?", "Ugye igazam volt?".

'Elvégre, hiszen' értelemben megokolást vezet be és nyomósít az utóvégre határozószó.

A valóban határozószó igenlő, helyben hagyó feleletet tesz nyomatékossá: "Valóban igazad van.".

d/ Indulatszóval történő nyomósítás

Az Értelmező Kéziszótár példái: "Ah, milyen jó itt!", "Aha, itt a hiba!". Az első mondat élén szereplő ah indulatszó az idézett példában a"milyen jó itt" mondattal kifejezett bámulatot, örömöt emeli ki, nyomatékosítja. A második mondat elején álló aha indulatszó a bizalmas, közvetlen, fesztelen hangú társalgásban használatos hirtelen észrevevés, felismerés kifejezésére és nyomósítására. Az "itt a hiba" mondat már önmagában is kifejezi az észrevevés, felismerés tényét, így az aha nyomósító szerepe szembetűnő. Ugyanilyen funkciójú hasonló helyzetben a népi, népnyelvi

ahá!, ahán!.

Meglepetést, csodálkozást nyomósít, emel ki az áh! indulatszó a következő mondatban: "Áh, ez aztán igen!". Másfajta érzelmi töltésű, amikor az elutasítást, lemondást kifejező mondatot nyomatékosítja: "Áh, semmi se lesz ebből!".

Az aj! /ritkán: áj!/ indulatszó csodálkozást /meglepődést/, örömöt hangsúlyoz, nyomósít itt: "Aj, de finom!". Ebben a mondatban viszont a sajnálkozás, fájdalom kiemelésére szolgál: "Aj, de fáj!".

Sopánkodás, rosszallás, gúny nyomósítására használhatjuk az ajaj! indulatszót: "Ajaj, mi lesz ebből!", de felelő mondatszóként erős fokozás kifejezésére is alkalmas: "/Sok a munkád?/ Ajaj!". A vele etimológiai rokonságban álló ajjaj! indulatszó bosszúság, panasz nyomósítására szolgál: "Ajjaj, mi van itt már megint!". Ugyanilyen rendeltetésű a vulgáris, pongyola nyelvhasználatban az ajvé! indulatszó.

A hirtelen testi fájdalmat kifejező mondatot nyomatékosítja az au! /mint a jaj!/ indulatszó: "Au, de megütöttem a lábam!". Nem szabad azonban figyelmen kivül hagyni azt sem, hogy az au!-nak önmagában is van olyan, testi fájdalmat jelző jelentése, amely magában foglalhatja ezt is: "de megütöttem a lábam!". Ebből következik, hogy előző példánkat elemezhetjük úgy is, hogy a "de megütöttem a lábam!" részletezi, kifejti az au! jelentését, és emellett ez a kifejtő mondat nyomósítja az indulatszót. Ez a kölcsönös nyomósítás ter-

mészetesen a többi ilyen jellegű indulatszó esetében is tapasztalható.

Közelre mutató állitást nyomósit a népnyelvi *ej* indulatszó: "Ehol van *ej*".

A bizalmas, közvetlen hangú társalgásban igenlő feleletet is nyomósíthat a *hajaj* indulatszó: "/Jó volt?/ *Hajaj*, de még mennyire!".

Ellenvetés, fenntartás nyomósítására alkalmas az *ohó* és az *ohohó* indulatszó: "*Ohó*, ez nem úgy van!".

Nagyító, fokozó, esetleg kicsinyitő állítást vezet be és nyomósit a bizalmas nyelvhasználatban előforduló *ojjé* indulatszó: "Ojjé, lesz itt gond!".

Elismerő, csodálkozó felkiáltást nyomósít a *szi* indulatszó: "*Szi*, micsoda lakás!".

A népnyelvi, gyakran tréfás használatú *ujujuj* indulatszó állitást vagy felkiáltást nyomósít: "*Ujujuj*, nem férünk be ennyien!".

Úgy érzem, hogy éppen az indulatszók esetében tűnik fel a leginkább, hogy a nyomósító funkciót hordozó szavak többségükben nemcsak nyomósításul szolgálnak, hanem más érzelmi mozzanatot is kifejeznek. A domináns szerep /tehát a nyomósító funkció vagy az érzelmi színezet/ mindig a beszédkörnyezettől és sokszor a beszélő hanghordozásától függ. Az érzelmi szinezet és a nyomósító szerep szerves összetartozását világosan látta KELEMEN JÓZSEF, aki az érzelmileg igen színezett felkiáltó jellegű mondatokról a következőket írja: "Az ilyen mondatokat a *jaj*!, *ah*!, *ej*!, *ejnye*!, *haj*!, *hej*!,

hű!, jaj!, ó!, tyű! stb. indulatszók nélkül is használjuk, pl.: De szép! / De nagy ház! / De kevesen vagytok! / stb. Az eféle mondatok bevezetésére és színezésére használt indulatszók tehát veszítenek ugyan mondatértékükből, de nem vesztik el teljesen, s kifejező értékük sem szakad el a mondatértékű használatban érezhető kifejező értéktől, csak módosul, s z é l e s e b b k ö r ű é r z e l m e k s z í n e z ő j é v é , a k i f e j e z é s n y o m a t é k o s í t ó j á v á v á l i k ." /i.m.: 12o. old./

Az elmondottakkal és KELEMEN JÓZSEF véleményével is egybecseng R. HUTÁS MAGDOLNA tanulmánya /a Pais-Emlékkönyvben/: Az indulatszó stílusértéke József Attila költészetében. Ebben többször utal az indulatszók állítást nyomósító szerepére: "Érdekes, hogy ezt az indulatszót József Attila az állítás f o k o z á s á r a is felhasználja: "ó be kicsi az ő piszkos vágyuk!" ..." /i.m.: 523. old./; "... a könyörgés, vágyakozás, fájdalom és boldogság érzésének n y o m a t é k o s í t á s á r a használja fel: "oh hívj öledbe, könnyes egyszerűség!" ..." /u.o./; "... felhasználja mások érzésének k i e m e l é s é r e is ..." /u.o./

A jaj! indulatszónak József Attilánál ritka előfordulásáról: "A boldogság n y o m a t é k o s í t á s á r a csak egyszer, a "Tavasz van! Gyönyörű!" című versében használja fel." /i.m.: 524. old./; cikkének

utolsó bekezdésében pedig többek között ezt írja: "József Attila tehát az érzelem- és akaratnyilvánításon belül felhasználja az indulatszókat azok n y o m ó s í t á s á r a ..." /i.m.: 526. old./

e/ Kötőszóval történő nyomósítás

A kötőszó állítást nyomósító szerepére mutat rá H. MOLNÁR ILONA is a Kötőszóval kezdett önálló mondatok című cikkében /a Pais-Emlékkönyvben/: "A tagmondat önállósulását az előzményt kifejező mondat hangsúlyos vagy hangsúlytalan, a mondanivaló szempontjából lényeges vagy lényegtelen volta is befolyásolja. Megfigyelhetjük, hogy ha a de kötőszós mondat valamely összetett mondat második tagja, akkor a benne kifejezett tartalmat általában erősebbnek, n y o m a t é k o s a b b n a k érezzük, mint az előzményében közölt mondanivalót. E mondatokban: elmehetett volna, de nem ment el; megkérdezte, de nem kapott rá választ; stb., figyelmünk az összetett mondat második tagjára irányul, azt érezzük lényegesebbnek, hogy nem ment el, illetőleg nem kapott rá választ." /i.m.: 232. old./

Mindemellett természetesen nem szabad elfeledkezni arról, hogy ez a kiemelés csak mintegy mellékes funkciója a de kötőszónak, hiszen elsőrendű szerepe a tagmondatok tartalmának szembeállítása. Ugyanez a többi kötőszó esetében is elmondható.

A de kötőszónak többféle mondatnyomósító szerepe

van: fokozó állítás vagy tagadás nyomósítására is alkalmas, mint a következő mondat esetében: "Nem említette, de még csak egy szóval sem!", vagy itt: "Ez is tetszik, de az még jobban.". Nyomósító ismétlést vezet be a következőben: "Nagyon, de nagyon szeretlek!". Párbeszédben feleletet nyomósít: "/Szép lett?/ De még milyen!".

A hát kötőszó a következmény nyomatékos kifejezésére is alkalmas: "Ha nincs kedved, hát nem megyünk.".

Ellenvetést, ellenkezést vezet be /nyomósítva azt/ a márpedig kötőszó: "Márpedig ez rossz!".

Szembenállást vagy ismételt állítást nyomósíthat a pedig kötőszó: "/Ne vedd meg!/ Én pedig megveszem!", "Ha nem jön, pedig nem jön, megbánja!".

f/ Névszóval történő nyomósítás

A csoda és a népnyelvi csuda főnév elhomályosult jelentéssel bosszús elhárítást, felkiáltást nyomósít: "A csoda vinné el!", "Hagyd a csudába!". Jelzőként való és határozószerü használata mondatrész kiemelésére alkalmas: "Csoda szerencséje volt.", "Csuda okos ember".

A bizalmas, közvetlen társalgásban használatos a fityfene, fene, forgós, francos, kórság, nyavalya, rosseb, s ezeknél kissé közönségesebb nyelvhasználatú kutya, kurva, szar névszók és ezek szinonimái indulatos beszédben nyomósitanak állitást, tagadást, felkiáltást. "Mi a fityfene ez?", "Mi a kórság ez?", "Mi a nyavalyát

akarsz?": kérdő formájú visszautasítást nyomósítanak itt az említett főnevek.

Szitkozódó kifejezésekben használatos nyomósító szóként a forgós és a francos melléknév, a jelzői szerepben előforduló kutya főnév és ezek trágárabb, közönségesebb szinonimái: "Adott neki aztán, adott a fejének! Forgós adta! Forgós teremtette!", "/Eljössz?/ Megy a francos nyavalya!", "A kutya életbe!" /főnévként: "Kell a kutyának!"/.

Nyomatékos tagadásban szokott előfordulni a herkópáter /népnyelvi/ főnév: "Ezt még a herkópáternek sem teszem meg!" /'senkinek sem'/.

Indulatos beszédben, szitkozódásban, nyomatékos tagadásban, bosszús kérdésben elhomályosult jelentéssel gyakran előfordulhat az ördög főnév: "Az ördögbe is!", "Bánja az ördög!", "Hova az ördögbe megy?!".

'Fene, nyavalya' jelentésű a közönséges, durva rosseb főnév, amely indulatos beszédben, különösen szitkozódásban visszautasítás kifejezésére vagy kérdés nyomósítására alkalmas /jelentése ma már elhomályosult/: "A rosseb egye meg!", "/Jössz?/ Megy a rosseb!", "Hol a rossebben jártál?".

B/ A felszólítás, parancs /tiltás/, kérés nyomósítása

a/ Mondatokkal, mondatrészletekkel történő nyomósítás

A kérlek ige több főmondatszerű nyomósító kifeje-

zésben szerepel vagy odaértendő: a barátságunkra kérlek, /az/ Istenre kérlek, /az/ Isten szerelmére /kérlek/, az ég szerelmére/kérlek/ stb. kifejezések érzelmi hivatkozással nyomósítják a felszólítást, kérést, könyörgést.

Sürgető kérést, könyörgést nyomósít a ha istent ismersz, a ha van benned egy szemernyi szánalom /belátás stb/ főmondatszerű mondatrészlet: "Segíts rajtam, ha istent ismersz!", "Most nem hagyhatsz el, ha van benned egy szemernyi szánalom!" /Ez utóbbi könyörgő felkiáltás./.

Tiltást nyomósít fenyegető hangsúllyal a meg ne tudjam, hogy kifejezés. A legtöbb esetben jelentése: 'meg ne merd tenni!'. Kissé bizalmas a tudd meg, tudja meg, hogy kifejezés, amely szintén fenyegető nyomósításként használatos - csakhogy állítás nyomósítására.

b/ Mondatszókkal történő nyomósítás

KELEMEN JÓZSEF a mondatszókról szóló munkájában a következőket írja:

"Az elkergetés, elűzés, kiutasítás szokottabb mondatszavai, emberhez szólva: alól, co!, coki!; iszkiri!/MTsz./; kuss!, kusti!, mars!; sipirc! /MTsz./; uzsgyi! /usdi/ /Tsz., MTsz. II. 864/. Ezek ebben a szerepben durvák, mert még érezzük állatűző szerepüket. Használatuk a beszélőnek nagyfokú felindultságára mutat, kiejtésük is ehhez alkalmazkodik: a beszélő rend-

szerint erős n y o m a t é k k a l , nagy hangközben eső /esetleg szökő/ hangmenettel vagy visszafojtott szenvedéllyel mondja ki őket. Pl. 1849: "Szedje fel a sátorfát, - aló!" /Sárosy Gy.: Arany tromb.6/ // 1908: "Az egyik munkás megtaszította Jancsit. - Co te kölyök! susogta - nem állanál hátrább!" /Gárdonyi: Isten rabjai 29: NSz./ // 1867: "Czoki, gazember! elkotródj hamar!" /Arany: Shak.: János kir. 81: NSz./." /i.m.: 58. old./

Ezekben a mondatszókban az elkergető, elűző, kiutasító jelentésmozzanaton kívül - vagy felül - nagyon is érezhető a nyomósító funkció. A KELEMEN által idézett példákban is a saját szövegkörnyezetet, azt a mondatot, amelyben vannak /s amely szintén hordozza az elkergető, elűző, kiutasító jelentést/, nyomósítják. A hangsúly is erre utal: "erős nyomatékkal, nagy hangközben eső /esetleg szökő/ hangmenettel vagy visszafojtott szenvedéllyel mondja ki őket" a beszélő.

A felszólítás nyomósításával kapcsolatos tulajdonképpen KELEMENnek a következő megállapítása és példája is: "A gyors mozgásra biztatás mondatszavai személyhez szólva: aló!; hipp-hopp!; egy-kettő/-három/! /vezényszószerűen használt számnév/; néha kétféle sürgetés összekapcsolásával biztatjuk gyors mozgásra a megszólítottat. Pl. 1892: "Üljetek föl kis árvák a kocsira, azt mondom. Egy, kettő, három, aló föl, azokra a zsákokra!" /Mikszáth: Primás 4o: NSz./" /i.m.: 59. old./

A KELEMEN JÓZSEF által idézett példában nemcsak

a mondatszóval történő nyomósítást láthatjuk, hanem az első mondatban főmondatszerű mondatrészlettel való erősítést is: a felszólítás után /lehetne előtte is - a helyzet nem kötött/ elhangzik a fenyegető "azt mondom". A példa második mondata esetében érdekesség a kétféle sürgető mondatszó összekapcsolása, egymás melletti szerepeltetése. Úgy tünik, hogy az aló! amellett, hogy az egy-kettő-három! mondatszóval együtt nyomósítja a "föl, azokra a zsákokra!" mondatot, más funkcióval is bír: az egy-kettő-három! mondatszót is nyomósitja, erősiti.

Kérés, biztatás, sürgetés nyomósitására is szolgálhat a no mondatszó: "No gyere!", "Ülj már le, no!". KELEMEN JÓZSEF igy ir erről:

"Kérés, kérlelés mondatszavaként gyakran szélesebb szerepkörü mondatszót használunk. Pl. "Na, az én kedvemért!" / "Igyék még, no, az én egészségemre is!" // "Oh! irgalom atyja, ne hagyj el!" /Arany I, 213. Ágnes asszony; refrén/." /i.m.: 57. old./

KELEMEN nem emeli ki a na, no, oh nyomósitó szerepét, csak mint a kérés, kérlelés mondatszavairól beszél róluk. A kérés, kérlelés azonban már kifejezésre jutott az e szavakon kivüli szövegkörnyezetben, ezért e mondatszók nyomósitó szerepe erősen érezhető.

Biztatást nyomósit az ugyan mondatszó is a bizalmas, közvetlen hangnemü társalgásban: "Ugyan, kóstold meg!".

Meg kell emliteni, hogy elég nehéz megkülönböztetni egymástól a felszólitást és a kérést nyomósitó

[illegible]

a mondatszóval történő nyomósítást láthatjuk, hanem az első mondatban főmondatszerű mondatrészlettel való erősitést is: a felszólítás után /lehetne előtte is - a helyzet nem kötött/ elhangzik a fenyegető "azt mondom". A példa második mondata esetében érdekesség a kétféle sürgető mondatszó összekapcsolása, egymás melletti szerepeltetése. Úgy tünik, hogy az aló! amellett, hogy az egy-kettő-három! mondatszóval együtt nyomósítja a "föl, azokra a zsákokra!" mondatot, más funkcióval is bír: az egy-kettő-három! mondatszót is nyomósitja, erősiti.

Kérés, biztatás, sürgetés nyomósitására is szolgálhat a no mondatszó: "No gyere!", "Ülj már le, no!". KELEMEN JÓZSEF igy ir erről:

"Kérés, kérlelés mondatszavaként gyakran szélesebb szerepkörü mondatszót használunk. Pl. "Na, az én kedvemért!" / "Igyék még, no, az én egészségemre is!" // "Oh! irgalom atyja, ne hagyj el!" /Arany I, 213. Ágnes asszony; refrén/." /i.m.: 57. old./

KELEMEN nem emeli ki a na, no, oh nyomósitó szerepét, csak mint a kérés, kérlelés mondatszavairól beszél róluk. A kérés, kérlelés azonban már kifejezésre jutott az e szavakon kivüli szövegkörnyezetben, ezért e mondatszók nyomósitó szerepe erősen érezhető.

Biztatást nyomósit az ugyan mondatszó is a bizalmas, közvetlen hangnemü társalgásban: "Ugyan, kóstold meg!".

Meg kell emliteni, hogy elég nehéz megkülönböztetni egymástól a felszólitást és a kérést nyomósitó

eszközöket, mint ahogy magukat a felszólító és kérő mondatokat is. Sokszor - a testes eszközök azonossága mellett - csak a testetlen eszközök /pl. a hanglejtés, az intonáció/ teszik egyértelművé, hogy milyenfajta mondatról van szó. És ha a mondat akusztikai hatása megváltozik, a nyomósító elem akusztikai hatásának is követnie kell ezt a változást. A "Na, add ide!" mondat attól függően, hogy parancsot vagy kérést juttat kifejezésre /tehát tulajdonképpen a kommunikációban részt vevők közötti viszonytól függően/, ereszkedő hanglejtésű /elül eső/, és a mondatszó rövid, határozott ejtésü; vagy emelkedő-eső hanglejtésű, a mondatszó pedig elnyújtott, szintén emelkedő-eső.

c/ Határozószóval és módosítószóval történő nyomósítás

Felszólításnak is, kérésnek is felfogható a következő mondat, amelyet az igazán határozószó nyomósít: "Ne zavarj! Igazán!". A hangtest nélküli eszközök teszik egyértelművé, hogy felszólításról vagy kérésről van szó: a határozott ejtés és ereszkedő hanglejtés a felszólítás jellemzője, a kérés emelkedő-eső hanglejtésű és elnyújtott.

Tiltást nyomósít itt az is határozószó: "Ne is törödj vele!".

Felszólítást, biztatást erősít a következő mondatban a hát határozószó: "Menjünk hát!".

Felszólításnak is, kérésnek is felfogható a "Siess

már! mondat, a már határozószó tehát kérést is, felszólítást is nyomósíthat.

d/ Indulatszóval történő nyomósítás

Figyelemkeltő nyomósító szó a népnyelvi hej és a bizalmas, közvetlen társalgásban használatos hé indulatszó. Különösen ismeretlen vagy alacsonyabb rangú személyhez szólva nyomósítja a felszólítást: "Hé, ezt jól gondold meg!". Hasonló szerepben elképzelhető a jaj és a juj indulatszó is.

C/ Az óhaj nyomósítása

Óhajt indulatszók és határozószók nyomósíthatnak. Óhajtó mondatot nyomósit az ah indulatszó a következő példában: "Ah, bárcsak itt lehetnél!".

Reménytelen óhaj nyomatékos kifejezésekor használatos a hiszen /a bizalmas, közvetlen társalgásban: hisz/ határozószó /módosítószó/: "Hiszen csak volna időm!".

Óhajtó felkiáltást nyomósít a de és az is határozószó: "De jó is volna!".

A testes és testetlen eszközök egymás mellettiségére, nyomósító szerepük kölcsönös kiegészítésére mutat rá DEME LÁSZLÓ a MMNyR II. kötetében:

"Az óhajtó mondatok közül a hangsúlyos bár, csak, bárcsak indulatszóval nyomósítottakban az indulatszó

mindig az egyébként főhangsúlyos rész előtt áll, s ezt gyakran a maga szólamába vonja. Máskor - főleg a csak szóval bevezetettekben - a nyomósító szó maga hangsúlytalan a főhangsúlyos elem javára; de helyét ekkor is megtartja." /i.m.: 501. old./

A "Hiszen csak volna időm!" mondatban a hiszen nem főhangsúlyos, de hangsúlyosabb a csak-nál, s azt a maga szakaszába vonja - a főhangsúly a volna szóra esik.

A "De jó is volna!" mondatban a de hangsúlyos, az is hangsúlytalan, a főhangsúly megint csak a volna szóra esik. A "De jó is" egy szakaszt alkot, a kezdő szótagon /szón/ talán ezért van hangsúly, és nem a nyomósító funkció miatt; hiszen a "Jó is volna!" mondatban ugyanez a hangsúly a mondatkezdő Jó szóra kerül.

Más a helyzet az ah indulatszóval az "Ah, bárcsak itt lehetnél!" mondatban. Az ah külön szakaszt alkot, ezért hangsúlyos, s az utána következő szünet kellően bevezeti a főhangsúlyos részt tartalmazó óhajtó mondatot /megjegyzendő, hogy a szünet mellett még a bárcsak indulatszónak is van - az óhaj kifejezése és erősitése mellett - ilyen előkészitő szerepe/.

D/ A kérdő mondat nyomósítása

Kérdés nyomósításával kapcsolatos KELEMEN JÓZSEF következő megállapitása:

"A kétkedést, csodálkozást tartalmazó kérdés ki-

fejezésére gyakran az e r ő s í t ő - n y o m ó - s í t ó "határozószóknak" vagy "módosító szóknak" emelkedő-eső típusú változatát használjuk, pl. "/Megnyertem a pályázatot./ - Csakugyan? /vagy: Igazán?, vagy: Tényleg?, vagy: Valóban?/" Néha ugyanerre a célra az igenlő, ill. tagadó felelet mondatszavát alkalmazzuk az eldöntendő kérdés /ún. szökő, ill. felfelé sikló/ hanglejtésével. Pl. Igen?, ill. Nem?"

/i.m.: 79. old./

Az idézetben szereplő mondatszók, határozószók ki nem mondott /de elgondolt/ kérdő mondatokat nyomósítanak: "Megnyerted a pályázatot? Csakugyan? , Tényleg megnyerted a pályázatot?".

Kérdő mondatot nyomósít a feleletre serkentő népnyelvi he mondatszó: "Na, igazam lett, he?". A válaszra serkentés mellett a nyomósító szerep is érezhető KELEMEN JÓZSEF következő példáiban:

"A kérdő mondatszók aránylag gyakrabban használatosak kérdő vagy közlő mondat utáni helyzetben, feleletre biztató vagy feleletet sürgető kérdésként. Pl. "Szép ez a festmény, mi?" ... "Mi lelt, na ?" ..."

/i.m.: 118. old./

Az Értelmező Kéziszótár adatai azt mutatják, hogy ugyanilyen szerepkörben mondat előtti helyzetben vagy mondat elején is előfordulnak ezek a mondatszók: "No, megjöttél?"; "No mi az?" /kérdés különféle árnyalatainak nyomósítására/.

A kétkedést, csodálkozást tartalmazó kérdés igen

gyakran ironikus színezetü. Ez a gúnyos érzelmi töltés a kérdő mondatot sokszor a felkiáltáshoz közelíti, ilyenkor a kérdező funkció elhalványul más értelmi és érzelmi szinezetek rovására: Az "Ajaj, mi lesz ebből!" mondatot, noha van benne kérdőszó, inkább felkiáltásnak, mint kérdésnek érezzük, s az érzelmi szinezet: sopánkodás, rosszallás, gúny. Az ajaj indulatszó itt nem is annyira a kérdést, mint inkább ezt a kérdésben rejlő érzelmi szinezetet nyomósitja. Ilyen tipusú az "Ajjaj, mi van itt már megint!" mondat is, csak az érzelmi szinezete más: bosszúság, panasz.

Felkiáltáshoz illetve felszólitáshoz közel álló kérdést tesz nyomatékossá a bá indulatszó:"Bá, mit bámulsz?!" /a benne rejlő felszólítás ilyesféle: 'hagyd abba, ne bámulj'/. A nyomósító funkció mellett az erős érzelmi színezet: a beszélgetőtárs bárgyú csodálkozásának kigúnyolása.

Nyomatékos állítást helyettesitő kérdés bevezetésére is használatos a hát határozószó: "Hát nem volt még elég?" /a helyettesített állítás:'Na, mostmár biztosan elég!'/.

Felháborodott vagy méltatlankodó kérdést /vagy talán nem is a kérdést, hanem az érzelmi színezetet: felháborodást, méltatlankodást/ nyomósít a talán és a bizalmas, közvetlen társalgás nyelvében a tán határozószó: "Talán /Tán/ én menjek el helyetted?".

2./ A mondatrészek nyomósítása

H. MOLNÁR ILONA a Módosító szók és módosító mondatrészletek a mai magyar nyelvben c. tanulmányában a következőket írja: /előzmény: "A mondatfajta a mondat modális alapértéke."/

"Legyen a mag, amelyből kiindulunk, a következő mondat: Péter olvas. Ez a predikatív szerkezet oly módon ábrázol egy valóságrészletet, hogy azt is feltünteti: a beszélő tényként fejezi ki mondanivalóját.

A mondat további bővítése szempontjából a Péter olvas minden tekintetben tartópillérnek számit. A valóságábrázolás vonalán haladva a mondatot úgy építhetjük tovább, hogy meghatározott nyelvtani szerkesztési szabályokhoz igazodva újabb és újabb valóságrészletet feltáró elemekkel egészítjük ki. Péter regényt olvas - Péter történelmi regényt olvas - Péter most történelmi regényt olvas stb. De tovább építhetjük a mondatot a modalitás vonalán is /hogyan?/: Péter valóban olvas - Bizony, Péter valóban olvas stb. A valóban és a bizony elemek a valóságról már nem adnak újabb információt. Azt tudjuk meg belőlük, hogy a beszélő n y o m a t é k o s a n hangsúlyozni kivánja: az ábrázolt tény valóságáról, realitásáról teljesen meg van győződve. A bizony és a valóban szó szerepe tehát az, hogy kiegészítse a mondat modális alapértékét. Az ilyen és hasonló szavak k i e g é s z í t ő m o d á l i s é r t é k e k hordozói. Használatuk a

mondatban n e m k ö t e l e z ő , a modális alapértéket nem változtatják meg, hanem csupán módosítják, finomítják." /i.m.: 17. old./

Folytatva ezt a gondolatot megállapitható, hogy a modalités vonalán haladó mondatépítés a mondatban ábrázolt valamennyi tényhez kapcsolódóan megindulhat: hangsúlyozhatjuk, nyomósithatjuk nemcsak az állitmányt, hanem a mondat bármelyik más mondatrészét is. A fenti példát e szempontból kiteljesítve a következő példamondatokat alkothatjuk: Péter valóban olvas /az állitmány nyomósítása/, Valóban Péter olvas /az alany nyomósítása/, Péter valóban újságot olvas /a tárgy nyomósítása/, Péter valóban jó könyvet olvas /a jelző kiemelése/, Péter valóban szépen olvas /a határozó erősítése/.

DEME LÁSZLÓ miután a de, be/h/ módosító szó állítmányt nyomósító szerepéről beszél, a következőket jegyzi meg:

"Gyakori, hogy nem az állítmány, hanem valamelyik határozó vagy tárgy /illetőleg ezeknek vagy az alanynak jelzője/ a mondathangsúlyos a felkiáltásban. Ilyenkor az elé kerül a nyomósító szócska; s az igy alakult szólam állhat a mondat élén, vagy beljebb. Példák főhangsúlyos határozóval: J a j b e k e s e r v e s e n , j a j b e b ú s a n n é z l e k ! /Arany: Toldi I, 6; ÖM. II, 101/; Be v é g t e l e n b o l d o g v a l é k /Ábrányi E.: Költ. 42; Nagysz./; A drága jó nagymama d e é d e s e n ,

d e m é l y e n aludt!/Benedek E.: Kis darabok 5; Nagysz./. - Példák főhangsúlyos jelzőjű résszel: D e j ó s z a g / ! / lebeg az orromba! /Gárdonyi: Karácsonyi á. 93/; B e c s ú n y a részeg szokott lenni /Krúdy: Szindbád H. K. I, 68/; Jaj, b e k u t y a hideg van /Móricz: Sári b. 13/. - példa főhangsúlyos tárggyal: "D e s o k a t eszel!" /közny./. A tárgy azonban ritka e minőségben, inkább csak a fokhatározói értékű tárgyak szerepelnek itt. Az egyéb tartalmú tárgy szokatlanabb, így például ez is: D e m i n d e n t másképp látnak a királyok! /Gárdonyi: Karácsonyi á. 25/." /MMNyR. II. 500-501.old./

Végeredményben tehát bármelyik mondatrész lehet hangsúlyos, bármelyik mondatrészt lehet nyomósítani /legalábbis elvben/. H. MOLNÁR ILONA is ezt irja:

"... elvben bármilyen szófajú, bármilyen mondatrészként álló szó lehet hangsúlyos." /i.m.: 35. old./

A mondatrészek nyomósításának testes eszközeit azonban nem jellemzi az, hogy milyen mondatrészt emelnek ki. Csoportosításukhoz alapot sokkal inkább a szófaji jelleg /a nyomósított mondatrész szófaji jellege/ szolgáltathat: ugyanaz a testes nyomósító eszköz ugyanis kapcsolódhat névszói vagy névszói-igei állítmányhoz és jelzőhöz, de alanyhoz is. Pl.: "Ez <u>puszta</u> véletlen.", "A <u>puszta</u> véletlen eseményeket is figyelembe kell venni a dolgok ok-okozati láncolatában.", "Itt csak a <u>puszta</u> halál vár rátok.". Mi a közös mégis ezekben a mondatokban a nyomósító <u>puszta</u> szó használatában? Véleményem

szerint az, hogy főnévi szófaji jellegű szót emel ki: az első mondatban az állítmány szerepét betöltő főnevet, a másodikban a jelzőként álló főnévi eredetű melléknevet, a harmadikban pedig az alany szerepében lévő főnevet.

A/ Igei szófajú mondatrészek nyomósítása

a/ Az állítmányhoz kapcsolódó k i f e j e z é s e k a társalgási nyelvben nem ritkán nyomósító szerepüek: "Megy ez neki, mint a karikacsapás." /A kifejezés a megy igét nyomósítja./. H. MOLNÁR ILONA is ír ilyen, igéhez kapcsolódó nyomósító jellegü kifejezésekről:

"... a bizonyosságot, a pozitiv megitélést jelentő szavakat a mondanivaló nyomatékosítása kedvéért gyakran kapcsoljuk igy az állítmányhoz: hazudott, mégpedig kétségtelenül; nem jön el, mégpedig biztosan; stb. - Ezek mint nyelvi alakzatok léteznek, de a határozóragos szavak szerepe bennük nyilvánvalóan itt sem az állitmánynak egy újabb valóságrészlet állításával való kiegészítése, hanem annak kifejezése, mit tart a beszélő kijelentésének valóságtartalmáról, valamely valóságrészlet mivoltáról, tényéről." /i.m.: 61. old./

Valóban: a mondanivaló nyomatékosítását szolgálják ezek a nyelvi alakzatok amellett, hogy a beszélőnek a mondatban foglaltakhoz, az állítmánnyal kifejezettekhez való másfajta viszonyulását is kifejezik. Pl.: a "hazudott, mégpedig kétségtelenül" esetében ez is kifejező-

József Attila Tudományegyetem Könyvtára SZEGED

dik: 'nyilvánvalóan hazudott, ez nekem szilárd meggyőződésem.

b/ Az igék a f i g u r a e t i m o l ó g i c a módszerével is nyomósíthatók, noha az ilyen alakulatok a beszédben ritkán fordulnak elő. KELEMEN JÓZSEF A nőttön-nő-féle kifejezésekről c. cikkében /Pais-Emlékkönyv/ a nőttön-nő, fogyton-fogy, írton-ír stb. figura etimológicák különböző jelentésárnyalatai mellett említi nyomatékos voltukat is: "E kifejezések gyors háttérbe szorulásának nyilvánvalóan több oka van. Egyik hihetőleg e kifejezések nyomatékos, emfatikus volta." /i.m.: 149. old./

c/ Az igekötős ige nyomósítható az ~~IGE~~ i g e k ö t ő ö n á l l ó h a s z n á l a t á v a l is. J. SOLTÉSZ KATALIN erről a következőket irta Az igekötők önálló használata c. cikkében /Pais-Emlékkönyv/:

"A beszélt nyelvben ritkábban fordul elő, de az irodalmi nyelvben nem szokatlan, hogy az igekötő elliptikus használatban a m á r e l ő z ő l e g e l ő f o r d u l t i g e k ö t ő s i g e n y o m a t é k o s í t á s á r a s z o l g á l . Ebben az esetben tehát nincs olyan lényeges, funkcionális szerepe, mint a fentebb ismertetett mondattípusokban: az értelem megváltozása nélkül akár el is maradhat. Pl.: Petőfi: Bolond Istók: "És ezóta nincs egyéb érzelmem, mint bevágyni, be a koporsóba"; Arany: Mária! bűneid meg

vannak bocsátva: "Elkísérte a nyomorba, El a bűnbe, gyalázatba" ..." /i.m.: 240. old./

d/ Igét nyomósító határozószók /módosítószók/ és határozóragos névszók

A csak határozószó /módosítószó/ a cselekvés folyamatosságát, illetve folytonos ismétlődését nyomósítja itt: "Csak ment, ment ..."; érzelmileg színezett értékelést emel ki ebben a mondatban: "Ő már csak ért hozzá!"; az úgy határozószóval együtt pedig a már önmagában is túlzó igét erősíti itt: "Csak úgy özönlött a nép.".

Igei állítmányt nyomósít a következő mondatban az így ..., úgy ... mutató határozószópár: "Jajgatott, hogy így szenved, úgy szenved.".

A de, be/h/ módosítószók igét is, de melléknevet és határozói szerepű /határozóragos/ melléknevet is nyomósíthatnak. Igei állítmányt nyomósít itt: "De ellátom a bajod!", állítmányi szerepű melléknevet itt: "Jaj, de szép ez a kép!", határozóként álló melléknevet ebben a mondatban: "De rosszul vagyok!". E szavak hangsúlyozásáról és mondatbeli elhelyezkedéséről DEME LÁSZLÓ a következőket írja:

"A de, be/h/ stb. módosító szóval nyomósított felkiáltó mondatok nyomósító szava általában a mondathangsúlyos rész élén áll, s e rész gyakran a mondat első helyére kerül. Ez azonban korántsem kivétel nélküli, mert a mondathangsúlyos rész elhelyezkedését nem a jel-

lege szabja meg, hanem a kijelentő mondatoknál megismert törvények. Példák az állítmány nyomósított kiemelésére: "Ejnye de félti a leánykoszorúját!" /Gárdonyi: A bor 78/;"Oh, de gyönyörű volt a baronesz!" /Mikszáthy ÖM. XVII, 117/ ..." /MMNyR. II. 500. old./

A közvetlen, bizalmas /s talán: közönséges, trágár/ társalgásban az ige által kifejezett állapot, cselekvés mértékét, intenzitását nyomósítja a disznóra, marhára, kurvára határozóragos névszó /nagyon, rettenetesen' jelentésben/: "Disznóra kivagyok" , "Marhára bírom ezt a csajt!", "Kurvára becsiccsentett!".

Szintén a cselekvés mértékét fokozzák, nyomósítják az agyon, agyonra határozószók: "Agyonra dolgozza magát.".

Az egyenesen, éppen, éppenséggel határozószók az ige mellett /nemcsak igét nyomósíthatnak, hanem főnevet, melléknevet, számnevet, névmást és határozószót is/ annak nyomatékos kifejezésére szolgálnak, hogy a szóban forgó időben nem egyéb történik, mint az, hogy ...: "Éppen megjött, mire vártuk.", vagy állapotában határozott változás következett be: "Ez az ember egyenesen megőrült", és szolgálhat valamilyen dolog, esemény, cselekvés lehetséges voltának hangsúlyozására is: "Éppenséggel megvárhatlak.".

A kivált, kiváltképp, kiváltképpen határozószók is nyomósíthatnak más szófajú mondatrészt, nemcsak igét. Az ige nyomósítása esetén a szóba kerülő vagy említhető többi cselekvés, történés közül kiemelik az adott hely-

zetben legfontosabbnak tartottat, vagy a cselekvés mértékét nyomósítják: "Élt, alkotott, de kiváltképp játszott."; "Emiatt kiváltképpen búsul.".

Az ige mellett melléknevet és határozószót is nyomósíthat az egészen, teljesen, erősen, nagyon stb. határozóragos melléknév. Ige nyomósítására vonatkozó példák: "Zsuzsika egészen beletanult már a kétkezes játékba.", "A fák itt teljesen kipusztultak.", "Erősen elhatározta, hogy abbahagyja a dohányzást.", "Nagyon megtanulta, milyen keserű a száműzöttek kenyere.". H. Molnár Ilona is érinti ezeknek a határozóragos melléknéveknek a nyomósító funkcióját, amikor a módosító jellegű főmondatokat vizsgálja:

"A vizsgált mondattípusra végül az jellemző, hogy főmondatának állítmánya - ismét csak a maga jelentéstani és egyéb nyelvtani tényezőktől megszabott korlátai között - szabadon fokozható /lefokozható/ a fokozásnak hol szűk, hol tágabb értelmében. Más oldalról nézve úgy is mondhatjuk: annak a cselekvésnek, történésnek, tulajdonságnak stb., amelyet az ilyen állítmány jelöl, van intenzitása, foka, mértéke. Eddigi példamondataink állítmányai például a k ö v e t k e z ő k é p p e n n y o m ó s í t h a t ó k , illetőleg fokozhatók: erősen elhatároz, nagy mértékben növel, teljesen vagy egészen bizonyos, jól tudtuk stb.; vagy erősebben elhatároz, nagyobb mértékben növel, bizonyosabb, jobban tudtuk stb." /i.m.: 44. old./

H. MOLNÁR ILONA még egy - a nyomósítással kapcso-

latos - érdekes jelenségre hívja fel a figyelmet, amikor a következőket írja:

"Végül feltűnik a szóban forgó mondatok körében olyan tendencia is, hogy a főmondatbeli állítmány fokozásának /lefokozásának/, nyomósításának lehetőségei korlátozottak, vagy pedig egyáltalán nincsenek is ilyen lehetőségek. A nyelvtani szabályok ugyan itt is megengednék, hogy a főmondatban az állítmánytól megjelölt cselekvés, állapot, tulajdonság intenzitására, fokára, mértékére utaljunk. A közlés "szabályai" azonban nem teszik lehetővé. Mihelyt például ezt a mondatot: hidd el, nem ő a hibás! erre változtatjuk: ne nagyon hidd el, hogy nem ő a hibás, vagy: hidd el egészen, hogy nem ő a hibás, az eredeti, csupán nyomósító, meggyőző szerepű hidd el elem helyébe a csorbítatlan fogalmi tartalmú elhisz ige lép." /i.m.: 47. old./

Az történik tehát, hogy az egyik nyomósító elem /egészen/ hatására a másik /hidd el/ elveszti nyomósító funkcióját, de visszanyeri fogalmi tartalmát.

B/ Főnévi szófaji jellegű mondatrészek nyomósítása

a/ Nyomósító melléknevek

A hosszú melléknév időtartamot megjelölő főnév előtt nyomósító szerepű. A következő mondatban a főnévi alany jelentését erősíti: "Hosszú évek múltak el.".

A főnévi mondatrész jelentésének nagyobb mérték-

re utalnak a következő nyomósító melléknevek: nagy, végtelen, óriási, éktelen. Pl.: "Hunyadi János a terjeszkedő török elleni harc nagy hőse volt." - Itt a nagy melléknévnek nincs más funkciója, mint a nyomósítás, hiszen kis hősről nem szoktunk beszélni. "Végtelen örömmel fogadta fiát.", "A szobornál óriási tömeg gyűlt össze.", "Éktelen haragra gerjedt.".

Szitokszót nyomósít a veszett melléknév a közvetlen, bizalmas társalgásban: "Tudja a veszett fene!". Kis mennyiség valóban csekély voltát emeli ki itt: "Egy veszett vasam sincs.". Hasonló értelmű a veszekedett melléknév is: "Egy veszekedett fillérje sincs.".

Szintén a bizalmas, közvetlen társalgásban használatos, és valaminek a lehető legcsekélyebb voltát hangsúlyozza a fikarcnyi és a körömfeketényi melléknév: "Körömfeketényi észszerűséget sem látok elképzelésében.".

A puszta melléknév itt az állítmányi szerepű főnevet nyomósítja: "Semmi egyéb, mint puszta véletlen.", határozói szerepűt ebben a mondatban: "Puszta kézzel is elbánok velük.".

Valamilyen mennyiségnek a teljességét, nagyságát hangsúlyozza az egész melléknév: "Egész halom pénz feküdt előtte.".

Időpont megjelölésének nyomósítására szolgál a szép melléknév: "Egy szép napon ...". Hasonló funkciójú a következő példában a szent melléknév: "A mai

szent napon ...", helymegjelölést nyomósít a következőben: "Ezen a szent helyen...".

A kifejezett melléknév pontosító jelentésű: "Ez kifejezett hanyagság!" /'hanyagság ez, nem más'/.

b/ Nyomósító határozószók és határozóragos névszók

Az előbbi melléknév határozóragos alakja is kiemelhet főnévi mondatrészt: "Kifejezetten hanyagság okozta a katasztrófát."

Az egyenesen, épp, éppen, éppenséggel, kivált, kiváltképp, kiváltképpen, pont, pontosan határozószók és határozóragos névszók főnevet is nyomósíthatnak: "Miért éppen János ment el?".

A főnévvel kifejezett tulajdonság, cselekvés, állapot felnagyítására, fokozására szolgál a köbön ragos főnév: "Szemtelenség a köbön.".

c/ A mutató névmás nyomósító szóként

Érzelmileg színezett mondatokban valamely főnévi mondatrész nyomósítására szolgál az az, ez főnévi mutató névmás. Főnévi igenevet, tárgyat nyomósít itt: "Főzni, azt nem szeret!", erősíthet szitokszót: "Azt a mindenit!", "Azt a hétszentségit!", a következő mondatban pedig határozót emel ki /határozóragos főnevet/: "Ne játssz azzal a rádióval!".

C/ Melléknévi szófaji jellegű mondatrészek nyomósítása

a/ Tulajdonságot kifejező állítmányt nyomósít ez a következő mellékmondatszerű k i f e j e z é s : mint a vesztés /népnyelvi használatban/: "A hal, amit rádsóztak, büdös, mint a vesztés.".

b/ Határozói szerepű nyomósító névszók

A közvetlen, bizalmas társalgásban állpot, tulajdonság mértékét emeli ki a veszett melléknév /határozószóként használva/: "Veszett nehéz.". Hasonló jelentésű és szerepű a disznó, marha, kutya, kurva, fene, mennykő /ménkű/ és az égedelem határozószói használatú főnév, valamint a valami határozatlan névmás: "Disznó fáradt vagyok.", "Kurva jó a kéglije!", "Kutya nehéz leckének látszik!", "Ez egy fene nagy gomb.", "Mennykő /vagy: ménkű/ nagy kő volt az.", "Ez az égedelem buta nőszemély még ebből sem okult.", "Valami szörnyű betegség ez!".

c/ Nyomósító határozószók és határozóragos névszók

Módhatározói szerepben lévő határozóragos melléknevet nyomósít az amúgy mutató határozószó : "Amúgy férfiasan megmondta.".

Jelzőt nyomósít a következő mondatban az abszolúte

határozószó: "Ettől az abszolúte rossz elképzeléstől nem várhatunk semmi jót.".

Állítmányi szerepű melléknevet nyomósít itt a kifejezetten határozóragos melléknév: "Kifejezetten szép ez a szobor.".

A nagyon, éktelenül, oltárira határozóragos melléknevek - amennyiben melléknevet nyomósítanak - a tulajdonság, állapot mértékét, nagyságát emelik ki: "Éktelenül kínos megmondanom neked ...", "oltárira csinos vagy ma".

Kárhoztatható szóhasználat, de az Értelmező Kéziszótár szerint is előfordul a direkt határozószó nyomósító funkcióban /'éppen, szándékosan, pontosan'/: "Ez direkt nevetséges!". Hasonló értelemben és helyzetben használatos az egyenesen, épp, éppen, éppenséggel, kivált, kiváltképp, kiváltképpen .

'Kimagaslóan' jelentésben a felsőfokú melléknevet emeli ki a messze határozószó: "Te voltál messze a legjobb!". A középfokú melléknevet pedig a mennél, minél és a népnyelvi mentől, mentül határozószók nyomósíthatják. Példámban határozóragos melléknevet erősít: "Gyere mennél gyorsabban!".

d/ Felsőfokú melléknevet nyomósíthat a leges- e l ő t a g is: "A legeslegjobb lap a pókerben a rojál fles.".

D/ A számnév nyomósítása

Elvben végtelen számú számnevünket csak néhány ponton, kevés testes eszközzel tudjuk nyomósítani: valaminek a kis vagy nagy mennyiségét tudjuk kiemelni.
A mennyiség kicsiségét hangsúlyozzák: alig, alig-alig, csak, csupán határozószók és az egyetlen melléknév /az egyetlenegy számnévben/: "Alig egy deci.", "Csak egy hétre jön.", "Egyetlenegy fia van.".
A mennyiség nagyságát, sokaságát a számnévnek kapcsolatos kötőszókkal bevezetett ismétlésével hangsúlyozhatjuk: "Millió és millió", "ezer meg ezer".

E/ A névmás nyomósítása

Az eddig említett nyomósító eszközök nagy része névmást is nyomósíthat. Speciálisan névmást nyomósító eszköz - noha határozószót éppúgy hangsúlyoz - az épp- előtag /határozószó/: éppakkora, éppekkora, éppannyi, éppennyi, éppilyen, éppolyan.

F/ Határozószó és határozóragos névszó nyomósítása

Az épp- előtag gyakran nyomósítja a mutató határozószókat / mint a mutató névmásokat is /: éppide, éppoda, éppígy, éppúgy.

Szeged

A mind- előtag határozószót nyomósító szerepe is nyilvánvaló a következő összetételek esetében: mindaddig, mindeddig, mindhalálig, mindhiába, mindinkább, mindjobban, mindmáig, mindörökké, mindörökre, mindöröktől, mindvégig: "Itt volt mindaddig, amíg nem hívták.", "Mindhalálig hű maradt.", "Mindmáig vártunk rá.", stb.

Az egyedül határozószó hasonló jelentésű, mint a csupán. Kiemelésre szolgál, de ő maga is nyomósítható. Ezt mutatja a következő transzformáció: "Ő a hibás. - Egyedül ő a hibás. /az egyedül a személyes névmást nyomósítja/ - Egyes-egyedül ő a hibás. /az egyes- előtag nyomósítja az egyedül határozószót, az egyes-egyedül pedig a személyes névmást/".

A határozószói használatú édes és szíves melléknév is nyomósíthat határozószót: "Édes örömest veled megyek.", "Szíves örömest megteszem a kedvedért.".

A nagy melléknév határozói használatban szintén erősíthet határozót /határozóragos melléknevet, határozói igenevet/: nagy nehezen, nagy sietve.

A megszorító értelmű csak pontosítja, körülhatárolja a határozószó jelentéstartalmát: "A kávét csak így szeretem.". Általánosítást vagy fokozást, túlzást kifejező határozót is kiemelhet a csak módosítószó: "Nem felejti el, amíg csak él." /az amíg határozószót nyomósítja/.

A pongyola használatú direkt határozószó éppen,

szándékosan, pontosan jelentésben - illetve azok helyett - nyomósíthat határozószót is: "Direkt azért jött, hogy ...".

Sorrendre, értékrendre utaló határozószók kiemelésére szolgál az is módosítószó: először is ..., végül is ... .

S végül hadd említsem meg, hogy igen sok nyomósító szó minden szófajt és minden mondatrészt nyomósíthat: ilyenek: épp, éppen, kivált, kiváltképp, kiváltképpen, pontosan, pont, direkt, stb.

C/ A személyes névmási határozószók nyomósítása

Azért foglalkozom részletesebben és külön a személyes névmási határozószók nyomósításának kérdésével, mert a személyes névmási határozószók sokféle mondatrészfunkciót tölthetnek be, és nyomósításuk sok szempontból sajátos, érdekes. Szakdolgozatom a személyes névmási határozószókról szólt, de nyomósításuk problémáját csak érintettem.

Személyes névmási határozószót kétféleképpen nyomósíthatunk: az egyik esetben a személy oldalán történik az erősítés, azaz a személyre utalást nyomósítjuk egy vagy több ugyanarra a személyre mutató morfémával, a másik esetben pedig a határozói jelentésmozzanatot emeljük ki egy újabb, határozói funkciójú morfémával.

A személyes névmási határozószók nyomósítására

sok példát veszek a Müncheni Kódexből mint az első terjedelmesebb, összefüggő magyar nyelvemlékből. Természetesen ezeknek egy része a mai nyelvre kevésbé jellemző, de talán jól megvilágítja a mai formák kialakulását.

Megjegyzendő, hogy a mai magyar köznyelv nem nagyon kedveli sem a személyre utalás sem a határozói funkció túlzott kiemelését, ami nem is volna szerencsés jelenség, mivel - mint ahogyan már volt szó róla - a túlzott és gyakori erősítés a nyomósító funkció elhalványulásához és a testes eszközök funkciótlan abundanciájához vezethet /gondoljunk a vulgáris latin nyelv rámutató funkciójú elemeinek túlburjánzására és a latin leánynyelvekben az ezekből redukálódott névelőkre/.

a/ A személyjelentés nyomósítása

Mindenekelőtt meg kell említeni, hogy személyes névmást /így személyes névmási határozót/ is igen gyakran nyomósítunk azokkal a testes eszközökkel, amelyekkel a névszókat: épp, éppen, éppenséggel, pont, pontosan, direkt, kivált, kiváltképp, kiváltképpen, csak, csupán, kizárólag, stb. Pl.: "Miért pont nekem kell elmennem?", "Erre a feladatra kizárólag te vagy alkalmas.", "Rólam volt szó? - Épp rólad." stb.

Lássuk, hogy ezeken kívül milyen eszközökkel nyomósíthatjuk a személyjelentést.

"A visszaható névmást használhatjuk a személyes névmás helyett vagy azzal együtt annak n y o m ó s í t á s á r a : "/Én/ magam /'személyesen'/ megyek oda"; "Szegény, szegény virágaim, be fonnyadók, be kevesek, bús menekültek, mint magam" /Babits: Lelkem kiszikkadt mezején .../; "...meglepetés e költemény csecse becse: ajándék, mellyel meglepem e kávéházi szegleten magam magam" /József A.: Születésnapomra; a két utolsó sor azonos magam szava közül az egyik alanya, a másik tárgya a mondatnak, vagyis az egyik személyes, a másik visszaható névmás, de hogy melyik melyik, azt éppen az azonos alak miatt nehéz eldönteni; a mondathangsúly meg a szórendi szokás mégis talán az első magam alanyi szerepe mellett szól/." /MMNy. 46-47. old./

Folytatva ezt a gondolatmenetet megállapíthatjuk, hogy a magam v i s s z a h a t ó n é v m á s h a t á r o z ó r a g o s a l a k j a i a személyes névmási határozószó helyett vagy azzal együtt annak nyomósítására használhatók: tőlem magamtól, rólam magamról, nekem magamnak stb., s ugyanígy a többi személyre vonatkozóan: tőled magadtól, rólad magadról, neked magadnak stb.; tőle magától, róla magáról, neki magának stb.; tőlünk magunktól, rólunk magunkról, nekünk magunknak stb.; tőletek ma-

gatoktól, rólatok magatokról, nektek magatoknak, stb.; tőlük maguktól, róluk magukról, nekik maguknak stb.

A visszaható névmáson kívül a személyt nyomósítja még az én-, te-, ő-, mi-, ti-, ő- előtagsor: énhozzám, énmögöttem stb. Régi magyar nyelvi példák az egyes szám első személy ilyenféle nyomósítására: "iruã vadnac ... èn rollam" /MK. 84 vb 44/, "valuã vitèzèkèt èn alattam"/MK. 61 vb 8/, "èn èlǫttèm valo vala /MK. 85 rb 15/, "Meń èn mègem ſathanas" /MK. 44 rb 33/, "io mũuèlkedètet mũuèlkedet èn raitam" /MK. 32 rb 1o/, "Ha ki akar iǫni èn utannam" /MK. 65 vb 23/, "Vaĺ bekèſegèt èn bènnem" /MK. 24 va 26/, "ha bũnhèndic èn atamfia èn bènnẽ" /MK. 24 va 21/.

Egyes szám második személy: terólad, temelléd stb. Régi magyar nyelvi példák: "paranıolt terollad" /MK. 1o ra 6/, "èn lelkemèt te èıtèd uètem" /MK. 1oo vb 37/, "E mit halloc te felǫllèd" /MK. 74 vb 2/, "iǫnc napoc te bèled" /ti.: Jeruzsálemet szólítja meg/ /MK. 78 va 43/, "Aťa bũnhǫttèm meńbèn ć te èlǫtted" /MK. 74 rb 21/, "meǵ adom tenèkèd" /MK. 67 vb 35/, "ki tèććic tenèked" /MK. 67 vb 36/, "ug kelletet te èlǫttèd" /MK. 67 va 21/, "Sẽmit ſẽ felèlź mẽd èźecıè meĺ'èkèt èźec te ellèned tanolnac" /MK. 33 va 62/, "veſd èl tetǫllèd" /MK. 11 va 29/. A legutóbbi példa nyomósított volta mellett visszaható értelmű.

Egyes szám és többes szám harmadik személyt nyomósít az ő- előtag: ővhozzá, ővnála, ővérte stb.; ővfelőlük,

őróluk, őrajtuk stb. Régi magyar nyelvi példák: "megollarlatot o nala" - 'előtte, színe előtt', 'az ő színe előtt' értelemben: Vulg.: diffamatus est apud se - /MK. 71 vb 1/, "hog megkèzèztelkednec otollo" - 'ő általa, az ő közreműködésével' - /MK. 9 vb 13/, "o ezte ozlat lot a golèkezèt kozot" - okhatározói értelemben: Vulg.: dissensio ... facta est in turba propter eum - /MK. 93 ra 43/, "allapec o kozèpettec" /MK. 84 va 36/, "allaptata otet o mellette" - Vulg.: statuit illum secus se - /MK. 66 va 47/ /a latinos szemléletnek megfelelően van az őmellé helyett őmellette/, "Mèndènec o miatta lottènec" - auctorisi jelentésben: Vulg.: omnia per ipsum facta sunt - /MK. 85 ra 3/, "âl oraita" /MK. 29 ra 22/, "hizèn o bèle" /MK. 87 ra 15/, "elfutnac otollo" /MK. 96 ra 5/; "èlmenè otolloc" /MK. 84 vb 51/, "allapec o kozèpettec" /MK. 84 va 36/, "monda onèkic è haſonlatot" /MK. 8o va 29/, "nemelïec o kozzolloc" /MK. 43 va 3/, "megèſmèzec hog o zolloc mondana" /MK. 27 va 45/.

Többes szám első személyre vonatkozó személyes névmási határozószót a személy oldalán a mi- előtaggal nyomósíthatunk: miértünk, miközénk stb. Régi magyar nyelvi példák: "nemelïec mâ kozzollonc" /MK. 84 rb 24/, "mâ zâuonc mâ bènnonc" /MK. 84 rb 32/, "lakozic mâ bènnonc" /MK. 85 rb 14/.

Többes szám második személyt nyomósít a ti- előtag: tirajtatok, tifelőletek stb. Régi magyar nyelvi pél-

dák: "èleb tû tollètecnèl" /MK. 1o2 ra 18/, "tû bekèſegtec tû hozziatoc fordol" /MK. 16 rb 13/, "tû èlotocbè kèl eg èmbe2" /MK. 5o vb 13/, "ki tûèllèntec vagon" /MK. 78 rb 3o/, "tû kozzottètec ... allot" /MK. 85 va 26/,"me2t èn bèzzedem nẽ fog tûbènnètec" /MK. 94 ra 37/, "èn è2èzztem èn atãnac ige2ètêt tû bèletèc" /MK. 84 vb 49/.

Az en, ennen, ten, tennen, ön, önnön birtokos névmások ma már személyes névmást nem nyomósítanak /s így személyes névmási határozószót sem/, csak a magam, magad, maga stb. visszaható névmást és ragos alakjait. A régi magyar nyelvben személyes névmási határozószót erősíthettek, noha az így létrejött alakulatok visszaható szerepűek lettek: "ènen tollè nẽ iottem" /MK. 92 va 28/, "ènen tollèm ſẽmit nẽ tezzèc" /MK. 94 ra 28/, "nẽ vallatoc az êlètet tûn bènnètec" /MK. 91 va 54/, "tûnon tollètec nẽ itélitèc" /MK. 71 va 57/ /de előfordul visszaható névmással is: "tẽmagádrol vallazz tanoſagot" /MK. 93 va 13//, "Monda ... õ benne" /MK. 74 vb 3/,"o ke· onon bèle fo2doluan mõda" /MK. 74 rb 17/ Vulg.: In se autem reversus dixit; "Ki onon tollo bèzzel" /MK. 92 rb 18/ Vulg.: Qui a semetipso loquitur; "Tuduã ke· i^{c} onõ nala" /MK. 91 va 62/ Vulg.: Sciens autem Iesus apud semetipsum; "megutalac iſtènn^{c} tanalat onõ bènnec" /MK. 62 va 3o/, "nẽ valnac gokè2èt õ bènnèc" /MK. 39 ra 17/.

A Magyar Értelmező Kéziszótár "személyragos ha-

tározószóként" is megemlíti a rá szót, az alá határozószót 3. személyre vonatkozónak is elfogadja, s szintén személyragos határozószónak veszi a bele, belé szóalakokat, 'eléje' jelentésűnek értékeli a 3. személyre vonatkoztatott elé határozószót, 'feléje' értelműnek a felé-t, továbbá hasonló a helyzet a fölé, köré, közé, mellé, mögé esetében is. Nyilvánvalónak tűnik, hogy ha már egyszerűbb alakjukban is vonatkoztathatók 3. személyre, vagy már így is "személyragos határozószó"-nak, azaz személyes névmási határozószónak vehetők, akkor a -ja, -je személyrag csak kiemeli, n y o m ó s í t j a a személyre utalást: alája, beléje, eléje, feléje, föléje, köréje, közéje, melléje, mögéje. Az ilyenfajta nyomósított szóalakok ma már egyre inkább népnyelvinek számítanak, noha használatosak az irodalmi- és köznyelvben is. A régi magyar nyelvből erre a jelenségre csak egy példát idézek: "az èrèzìè èlǫzèr a kǫuet ǫ reiaia" /MK. 93 rb 7/.

A -ja, -je személyrag ilyenféle nyomósító szerepének nem mond ellent az a tény, hogy személyes névmási határozószóként nyelvtörténetileg eredetibb formák az alája, beléje, eléje stb., mint a -ja, -je nélküli alakok: a névutó ill. határozószó szerkezetét lezáró lativusi eredetű -á, -é mintegy magába szívta a birtokos személyrag funkcióját, fogalmi tartalmát. A személyragos formák eredetiségét támogatja

József Attila Tudományegyetem Könyvtára SZEGED

a következő mai /népnyelvi/ példa: "kövér dunnát tett alájam a néne" /Tamási Á.: Hazai t. Móra Kk. 1978. 158. old./ - mintha elhalványult volna a -ja személyjelölő funkciója.

Van olyan személyes névmási határozószó is, amelynek nyomatékos alakja gyakrabban fordul elő, mint a nem nyomósított; gyakrabban használjuk ezeket a formákat: az én révemen, a te réveden stb., mint ezeket: révemen, réveden stb.

Mint már említettem, a túlzott nyomósítást a magyar nyelv nem kedveli. Ennek ellenére meg kell említeni, hogy van nyelvünkben ilyen paradigmasor is: nekem, énnekem , nekem magamnak, énnekem magamnak, nekem személyesen magamnak, énnekem személyesen magamnak stb. /sőt: a visszaható mozzanat nyomósításával további erősítés is elképzelhető: nekem saját magamnak, énnekem tulajdon magamnak/.

b/ A határozói fogalmi tartalom erősítése

A személyes névmási határozószónak olyanfajta nyomósítása is megfigyelhető nyelvünkben, amikor a kiemelés nem a személy, hanem a határozói jelentés oldalán történik.

Az elém, eléd, elé ..., fölém föléd, fölé ..., körém, köréd, köré ..., közém, közéd, közé ... személyes névmási határozószóknak ilyenféle alakjaival

is találkozunk: elébem, elébed, elébe ... vagy: elibém, elibéd, elibe ... vagy: előmbe, előbe, elébe ...; fölémbe, fölédbe, fölébe ... vagy: fölébem, fölébed, fölébe ... vagy: fölibém, fölibéd, fölibe ...; körémbe, körédbe, körébe ... vagy: körébem, körébed, körébe ... vagy: köribém, köribéd, köribe ...; közénkbe, közétekbe, közéjükbe vagy: közébünk, közébetek, közébük vagy: közibénk, közibétek, közibéjük. Ezekben a személyes névmási határozószókban a lativusi jelentésmozzanatot e r ő s í t i m e g, n y o m ó s í t j a az illativusi -be esetrag. Régi magyar nyelvi példák: "kelèn^{c} èlèibè" /MK. 88 vb 51/ Vulg.: occurrerunt ei; "tȗ èlotocbè kèl eg èmbe" /MK. 5o vb 13/, "mēdenecn^{c} közicbè" - itt a személyes névmási határozószó névutószerű használatban van - /MK. 8o va 35/.

Ma már csak ritkán - és csak nyelvjárási szinten - használatos a fölé személyes névmási határozószónak a sublativusi -re esetraggal való erősítése. Régi magyar nyelvi példa: "felire vltetec" /MK. 78 rb 35/ Vulg.: imposuerunt.

Még ma is előforduló nyomósító eljárás a személyes névmási határozószó töveként szereplő rag megismétlése. Ezzel kapcsolatban VELCSOV MÁRTONNÉ a következőket írja:

"Kerüljük a személynévmási határozószókon a tőként szereplő rag megismétlését; pl.: tőlemtől, tő-

ledtől stb., ez fölösleges kettőzés. Megjegyzendő azonban, hogy a nálamnál-féle hasonlító határozókat az irodalmi nyelv is használja: "Jobb erkölcsű, nemesebb érzésű ifjút keresve sem lehetne találni náladnál" /Jókai: Rab Ráby 123/." /MMNy. 45. old/
Régi magyar nyelvi példa erre a jelenségre: "nagob o tolletol" /MK. 62 va 28/, "tollèdtol tiztelèndob" /MK. 72.vb 8/.

Előfordult - és a népnyelvben ma is előfordul - a személyes névmási határozószónak olyan nyomósítása is, amikor nem a tőként szereplő rag ismétlődik meg, hanem - noha a nyelvművelő nyelvérzéke ez ellen is tiltakozik - hasonló funkciójú, jelentésű rag kapcsolódik a személyes névmási határozószóhoz: tőlemnél, nálamtól. Régi magyar nyelvi példa: [illegible]
"me2t èngemèt gulolt èleb tù tollètecnèl" /MK.1o2 ra 18/.

Úgy gondolom, hogy elsősorban a határozói fogalmi tartalmat - és csak kisebb mértékben a személyre utalást - erősíti az az eljárás, amikor több /többé-kevésbé hasonló jelentésű/ személyes névmási határozószó kerül egymás mellé. Régi magyar nyelvi példa: "mènèn[c] nèki o èlèibè" /MK. 98 va 13/ - de elképzelhető az is, hogy csak a tükörfordítás az oka a két személynévmási határozószó egymás mellé kerülésének:
Vulg.: processerunt obviam ei.
Népnyelvi példa: "Hozzád-feléd mennék én, veled-nálad lennék én ..." /borsodi népdal/.

III. Összefoglaló

Dolgozatom végére érve nem szándékozom a már leírtakat más szavakkal, más formában újra elősorolni. Inkább arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a testes nyomósító eszközök formájukat tekintve igen különbözőek - mondatszerűek, mondatrészletek, mondatszók, módosítószók és más szófajúak, szóelemek /toldalékok, előtagok, utótagok/ -, csupán hasonló funkciójuk az, amely megkívánja együttes vizsgálatukat; mint ahogyan a testetlen nyomósító eszközök is "formailag" eltérőek - hangsúly, szórend, hanglejtés, szünet -, csak a hasonló szerepkör sorolja őket egymás mellé. A testes és testetlen nyomósító eszközök még abban is nagyon hasonlóak, hogy sokszor nemcsak a nyomósítás a szerepük, hanem más módosító funkciót is hordoznak - sőt gyakran csak mellékesen nyomósítanak, elsődlegesebb a másik funkció: "a gondolatok más és más árnyalatának közlésére, vagy a szavak, illetőleg a velük megnevezett fogalmak közötti viszony más és más változatának jelölésére alkalmasak." /MMNYR. II. 457. old./

Felhasznált irodalom

Bencédy József - Fábián Pál - Rácz Endre - Velcsov Mártonné: A mai magyar nyelv /szerk.: Rácz Endre/ Tankönyvkiadó, Bp. 1971.

Hagyományos nyelvtan - modern nyelvészet /szerk.: Telegdi Zsigmond/ Tankönyvkiadó, Bp. 1972.

Kelemen József: A mondatszók a magyar nyelvben - Akadémiai Kiadó, Bp. 197o.

Kenesei István: Az emfázisról - Nyelvészeti Dolg. 119. Szeged, 1974-74., Kiadja a JATE BTK /szerk.: Hajdú Péter és Nyíri Antal/

A mai magyar nyelv rendszere II. köt., Akadémiai Kiadó, Bp. 197o. /szerk.: Tompa József/

Klara Majtyinszkaja: Vengerszkij jazük III. Moszkva, 196o.

H. Molnár Ilona: Módosító szók és módosító mondatrészletek a mai magyar nyelvben - Nyelvtud. Ért. 6o. Akadémiai Kiadó, Bp. 1968.

Pais-Emlékkönyv /szerk.: Bárczi Géza és Benkő Loránd/ Akadémiai Kiadó, Bp. 1956.

Tartalomjegyzék

Bevezetés 1.

I. Nyomósító eljárások 4.

II. Nyomósító lexikai, morfológiai eszközök 10.

1. A mondatnyomósítás 11.

A/ Az állítás /a felkiáltás/ és a tagadás nyomósítása 13.

a/ Mondatokkal, mondatrészletekkel történő nyomósítás 13.

b/ Mondatszókkal történő nyomósítás 14.

c/ Határozószóval és módosítószóval történő nyomósítás 19.

d/ Indulatszóval történő nyomósítás 23.

e/ Kötőszóval történő nyomósítás 27.

f/ Névszóval történő nyomósítás 28.

B/ A felszólítás, parancs /tiltás/, kérés nyomósítása 29.

a/ Mondatokkal, mondatrészletekkel történő nyomósítás 29.

b/ Mondatszókkal történő nyomósítás 30.

c/ Határozószóval és módosítószóval történő nyomósítás 33.

d/ Indulatszóval történő nyomósítás 34.

C/ Az óhaj nyomósítása 34.

D/ A kérdő mondat nyomósítása 35.

2. A mondatrészek nyomósítása 38.

A/ Igei szófajú mondatrészek nyomósítása 41.

a/ Kifejezések 41.

b/ Figura etimológica 42.
c/ Az igekötő önálló használata 42.
d/ Igét nyomósító határozószók /módosítószók/ és határozóragos névszók 43.
B/ Főnévi szófaji jellegű mondatrészek nyomósítása 46.
a/ Nyomósító melléknevek 46.
b/ Nyomósító határozószók és határozóragos névszók 48.
c/ A mutató névmás 48.
C/ Melléknévi szófaji jellegű mondatrészek nyomósítása 49.
a/ Kifejezés 49.
b/ Határozói szerepű nyomósító névszók 49.
c/ Nyomósító határozószók és határozóragos névszók 49.
d/ A leges- előtag 50.
D/ A számnév nyomósítása 51.
E/ A névmás nyomósítása 51.
F/ Határozószó és határozóragos névszó nyomósítása 51.
G/ A személyes névmási határozószók nyomósítása 53.
a/ A személyjelentés nyomósítása 54.
b/ A határozói fogalmi tartalom erősítése 60.

III. Összefoglaló 63.

Felhasznált irodalom 64.

József Attila Tudományegyetem
SZEGED